

«ԳԱԱ նախագահ Ռադիկ Մարտիրոսյան. «Գիտության ֆինանսավորումն ավելացնելն ավելի կնպաստեր գիտության զարգացմանը, քան նոր օրենք մշակելը»

Սույն թվականի փետրվարի 15-ին ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայում տեղի ունեցավ «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» օրինագծի վերաբերյալ քննարկում ՀՀ ԳԱԱ նախագահության անդամների և ՀՀ կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի (ԿԳՄՍ) նախարար Վահրամ Դումանյանի, գիտության կոմիտեի նախագահ Սարգիս Յայոցյանի և նախարարի խորհրդական Սամվել Կարաբեկյանի մասնակցությամբ:

ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանն իր ելույթում նշեց. «Գիտության մասին այդպիսի օրենքի անհրաժեշտություն այսօր չկա, որովհետև կա արդեն գործող երկու օրենք՝ «Գիտական և գիտատեխնիկական քաղաքականության մասին» ՀՀ օրենք, մյուսը՝ «Գիտությունների ազգային ակադեմիայի մասին» ՀՀ օրենք: Եթե այդ երկու օրենքներում կան խնդիրներ, որոնք չեն նպաստում գիտության զարգացմանը, կարելի է առաջին հերթին այդ օրենքներում փոփոխություններ մտցնել»:

Նա նշեց, որ եթե հնարավոր լիներ գիտության ֆինանսավորումն ավելացնել, դա ավելի կնպաստեր գիտության զարգացմանը, քան օրենք մշակելը: «1991թ-ից մինչև հիմա Յայոցյանում գիտության ֆինանսավորում չի եղել: Չնչին ֆինանսական միջոցներով հնարավոր է եղել պահպանել գիտական կազմակերպությունների գոյությունը», -ասաց Ռադիկ Մարտիրոսյանը:

Չնայած սույն ֆինանսավորմանը ՀՀ ԳԱԱ 12 կազմակերպություն ընդգրկված է գիտական ??ամսագրերի, գրքերի և գիտաժողովների աշխատանքներին հղում կատարող տվյալների ամենամեծ շտեմարան Scopus-ի՝ ըստ գիտական նվաճումների դասակարգած աշխարհի 8800 գիտական կազմակերպությունների ցանկում:

Ռադիկ Մարտիրոսյանը նշեց, որ, ըստ օրինագծի հիմնավորման, ակադեմիական ինստիտուտներն ինքնուրույն չեն, ազատ չեն իրենց կառավարման համակարգում: «ԳԱԱ ինստիտուտների կոլեկտիվներում անցկացվեցին քննարկումներ

և փակ գաղտնի քվեարկություն: Արդյունքում մասնակիցների 90 տոկոսը դեմ եղան ակադեմիայի համակարգից դուրս գալուն: Վատ է, որ այդ օրենքը գրելուց ակադեմիայի համակարգից մարդ չի մասնակցել», - ասաց Ռադիկ Մարտիրոսյանը:

«Գիտությունը զարգանում է ի շնորհիվ գիտական արդյունքների քննարկման, ծրագրերի կազմման, ընդհանուր գաղափարախոսության զարգացման ձևով: Ակադեմիայի բրենդը նրանում է, որ նա նպաստում է գիտության զարգացմանը իր կառուցվածքով, իր ինստիտուտներով: ԳԱԱ բաժանմունքները ցանց են, որոնց շրջանակում քննարկվում են գիտական հարցերը», - ասաց ՀՀ ԳԱԱ նախագահը: Նա նշեց, որ օրինագծում բացակայում է ակադեմիան հասկացությունը: Նա, մասնավորապես, առաջարկեց օրինագծի 26-րդ հոդվածը ձևակերպել հետևյալ կերպ. «ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան պետության կողմից հիմնադրած ոչ առևտրային գիտական կազմակերպություն է, որն ունի պետության կողմից սահմանված կարգով խորհրդատվություն տրամադրելու և հանրապետության հիմնարար հետազոտությունները համակարգելու իրավասություն»:

Ի պատասխան ԿԳՄՍ նախարար Վահրամ Դումանյանն ասաց. «Այստեղ

սկզբունքային շեշտ կա: Սա սկզբունքային միտք էր: Սա փչում է օրինագծի ամբողջ տրամաբանությունը»:

ԳԱԱ-ի մյուս առաջարկն է 26-րդ հոդվածում ավելացնել 3-րդ կետ, որ ակադեմիան կարող է ստեղծել գիտական համագործակցային ցանցեր գիտատեխնիկական կամ նորարարական խնդիրների համատեղ լուծմանն աջակցելու նպատակով՝ իրականացնելով այդ կազմակերպությունների գիտամեթոդական դեկավարում: «Եթե կազմակերպության ֆինանսական, վարչական կառավարումն իրականացվելու է լիազոր մարմնի՝ նախարարության կողմից, ապա գիտամեթոդական, գիտական հիմնարար ծրագրերը, նրանց արդյունքների, հաշվետվությունների գիտական քննարկումներն իրականացվելու ակադեմիական համակարգում», - ասաց Ռադիկ Մարտիրոսյանը:

Մյուս առաջարկն է հրաժարվել մեկ գիտական աստիճանի անցնելու դրույթից, պահպանել ասպիրանտուրայի ինստիտուտը գիտական կազմակերպություններում, որպես հիմնական օղակ, երիտասարդությանը գիտության մեջ ներգրավելու համար:

Մյուսը Բարձրագույն որակավորման հանձնաժողովի՝ ԲՈՀ-ի հարցն էր: «Մենք համաձայն չենք, որ ԲՈՀ-ն է վերացվում: Մեր գիտության համար մենք առաջնա-

հերթ պետք ունենանք պետական լիազորված կառույց, որը վերահսկի այդ գործընթացը», - ասաց Ռադիկ Մարտիրոսյանը:

ԿԳՄՍ նախարար Վահրամ Դումանյանն ասաց. «Պետք է իրատես լինենք և հասկանանք, որ մենք այսօր գտնվում ենք տնտեսական և հասարակական բոլորովին այլ իրավիճակում: Խորհրդային Միությունն իր ամսահաման ֆինանսական ռեսուրսներով վաղուց այլևս չկա:

Ես գտնում եմ, որ բարձրագույն կրթությունն ու գիտությունը միմյանցից անջատելը նպատակահարմար չէ: Այս երկու համակարգերը պետք է դիտարկել որպես մեկ ամբողջություն, և պետք է կարգավորումը տալ միասնական օրենքով: Ես համամիտ եմ, որ օրենքի նախագծում պետք է ամրագրել ֆինանսավորման կոնկրետ ծավալ՝ հաշվի առնելով գիտության շահը և պետության հնարավորությունները»:

Ելույթներով ու հարցադրումներով հանդես եկան ՀՀ ԳԱԱ փոխնախագահ, ակադեմիկոս Յուրի Շուքուրյանը, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոսներ Էդուարդ Ղազարյանը, Լեննա Սողոմոնյանը, Աշոտ Սադյանը, Յուրի Սուվարյանը, Գևորգ Պողոսյանը, Լևոն Թավադյանը, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամներ Ռուբեն Հարությունյանը, Արսեն Հախումյանը, ՀՀ ԳԱԱ սփյուռքի բաժնի պետ, ֆ.մ.գ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վանյա Բարսեղյանը:

ԿԳՄՍ նախարար Վահրամ Դումանյանը նշեց, որ ներկայացված որոշ առաջարկներ, մասնավորապես, ակադեմիային գիտական կազմակերպությունների գիտամեթոդական դեկավարում իրականացնելու գործառնություն վերապահելու և այդպիսով հիմնարար հետազոտությունների համակարգում իրականացնելու, ինչպես նաև օրինագծում ֆինանսավորման հստակ ցուցանիշներ (առաջարկ է եղել ՀՆԱ-ի 4 տոկոսը) ամրագրելու առաջարկները կքննարկվեն «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» օրենքի նախագծի երկրորդ ընթերցման ժամանակ:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

Առաջին անգամ Հայաստանում հայ գիտնականներն իրականացրել են նոր կորոնավիրուսի 12 ամբողջական գենոմի վերծանում 3-րդ սերնդի սեքվենավորման կիրառմամբ

Հայաստանի Հանրապետությունում կորոնավիրուսով հիվանդացության առաջին դեպքն արձանագրելուց անցել է գրեթե մեկ տարի, սակայն մինչ այժմ որոշված չէ, թե կորոնավիրուսի որ մուտագիաներն են տարածված մեր երկրի հիվանդների շրջանում: Մինչդեռ մուտագիաների իմացությունը կարևորագույն նշանակություն ունի հիվանդության համաճարակային վիճակը հասկանալու համար: Այդ հարցին առաջին անգամ անդրադարձել են ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի (ԳԱԱ) մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտի մարդու գենոմիկայի և իմունոմիկայի լաբորատորիայի, կենսաինֆորմատիկայի գիտական խմբի և Հայ-ռուսական համալսա-

րանի կենսաինֆորմատիկայի, կենսաինֆորմատիկայի և մոլեկուլային կենսաբանության ամբիոնի գիտաշխատողները: Վերջիններս իրականացրել են նոր կորոնավիրուսի 12 ամբողջական գենոմի վերծանում 3-րդ սերնդի սեքվենավորման կիրառմամբ: Վիրուսի տարբերակների մույնականացման և գենոմում առկա մուտագիաների վերլուծության աշխատանքները դեռևս ընթացքի մեջ են: Այդուհանդերձ, նախնական տվյալներով բոլոր մուլտիցենոմում առկա է D614G մուտագիան վիրուսի ելունի S գենում, որն ապահովում է վիրուսի փոխադրությունը մարդու բջիջների հետ: Վիրուսի այդ տարբերակն ի հայտ է եկել 2020 թվականի փետրվար ամսին և ամենատարած-

վածն է աշխարհում: ՀՀ գիտաշխատողների կողմից ուսումնասիրված 12 մուլտիցենոմում չեն հայտնաբերվել նոր կորոնավիրուսի բրիտանական կամ հարավաֆրիկյան տարբերակներ: Վերլուծությունները շարունակվում են:

Ուսումնասիրության համար մուլտիցենոմ տրամադրվել են ՀՀ առողջապահության նախարարության «Հիվանդությունների վերահսկման և կանխարգելման ազգային կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի «Ռեֆերենս» լաբորատոր կենտրոնի կողմից: Ուսումնասիրության արդյունքները տրամադրվելու են կենտրոնին՝ համաճարակային վիճակի հետագա վերլուծության համար:

3-րդ սերնդի սեքվենավորումը և անհրա-

ժեշտ հարակից սարքերը ձեռք են բերվել Նորարարությունների մրցակցային հիմնադրամի աջակցությամբ Հայ-ռուսական համալսարանում իրականացվող ծրագրով և Seeding Labs սարքավորումների 2017 և 2019 թվականների դրամաշնորհների շրջանակներում: Անհրաժեշտ նյութերի մի մասը տրամադրվել է Շվեդիայի Կառույցական ինստիտուտի պոստդոկ, կենսաբանական գիտությունների թեկնածու Լիլիթ Ներսեսյանը, իսկ մյուս մասը ձեռք է բերվել Հայ-ռուսական համալսարանի ֆինանսավորմամբ: Կենսաինֆորմատիկական վերլուծությունը կատարվել է ՀՀ ԳԱԱ ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտի ամպային հաշվողական ռեսուրսներով:

ԸՇ ԳԱԱ հայտարարությունը Ադրբեջանի հսկողության տակ անցած տարածքների մշակութային ժառանգության պահպանության և մշտադիտարկման կազմակերպման մասին

Արցախի դեմ սանձազերծված ռազմական գործողությունների դադարեցման վերաբերյալ Հայաստանի, Ադրբեջանի և Ռուսաստանի ղեկավարների նոյեմբերի 9-ի եռակողմ հայտարարությանը հաջորդող այս ամիսներին Ադրբեջանի բարձրագույն ղեկավարության գործելաոճը, սոցցանցերում և միջազգային հարթակներում տիրաժավորվող կեղծիքն ու ռազմատենչ հռետորաբանությունը կասկած չեն թողնում, որ Ադրբեջանի ներկայիս ղեկավարությունն ամեն ինչ անելու է տարածաշրջանում խաղաղություն հաստատելու ջանքերը վիժեցնելու և Արցախը հայաթափելու համար:

Տարիներ շարունակ հայերին և հայկականությունը մերժող ատելության խոսքի շնորհիվ այսօր արդեն հայատառությունն ադրբեջանական հանրության ինքնուրույն

յան կարևոր բաղադրիչի է վերածվել:

Վերջին հարյուրամյակում տարածաշրջանի բնիկ ժողովուրդների ուժացման, էթնիկ գտումների, պարբերաբար կրկնվող զանգվածային կոտորածների պրակտիկաներում «հաջողություններ գրանցած» Ադրբեջանի ղեկավարությունը տարածաշրջանի պատմության կեղծման, հայոց մշակութային ժառանգության ոչնչացման կամ «ալբանականացման» քաղաքականությունն այս օրերին դարձրել է ազգային նպատակ: Իլիամ Ալիևի մասնակցությամբ Շուշին ամբողջ թյուրքական աշխարհի մշակութային մայրաքաղաք հռչակելու հիմնադրել առաջարկի քննարկումները, Արցախի հայկական եկեղեցիները ոչնչացնելու մասին Ադրբեջանի ճարտարապետների ասոցիացիայի նախագահի հայտարարությունը, Դադիվանքում ուղի Ռաֆիկ Դանաբարիին սպասավոր նշանակելու և թատերականացված «ծիսական» արարողությունների ցուցադրությունը, Արցախում 300 «աղվանական» եկեղեցիների մասին լրատվամիջոցներով սադրիչ հայտարարությունն այդ քաղաքականության կենսագործման ակնհայտ վկայություններն են: Հայկական մշակութային ժառանգության ոչնչացման, օտարման քաղաքականությունը միջազգային հանրությանը ներկայացվում է, որպես աղվանական ժողովրդի կրոնական իրավունքի վերականգնման քայլ՝ այդ նպատակի համար օգտագործելով Ադրբեջանում քաղաքական պատանդի կարգավիճակով գոյատևող ուղի ժողովրդի ներկայացուցիչներին: Ներկայումս ամեն գնով փորձ է արվում կյանքի կոչել նորահմար «ուղիական» եկեղեցու նախագիծը: Այն դարձել է հայամերձ ազգային նպատակի, պատմության կեղծման կարևոր գործիք: Ադրբեջանական իշխանություններն առիթը բաց չեն թողնում հայտարարելու, որ իբրև «Աղվանից» եկեղեցու իրավահաջորդ «ուղիական» եկեղեցին իրավունք ունի տնօրինելու Արցախում, պատմական Ուտիքում, անգամ ներկայիս Թուրքիայի տարածքում գտնվող և ադրբեջանական աճապար պատմաբանների կողմից աղվանական հռչակված եկեղեցիները:

Գիտական առումով որևէ քննադատության չդիմացող և քաղաքական առումով բարոյականության հետ նվազագույն աղերս չունեցող նման գործելակերպի ողջ զգալիությունն ավելի հստակ է դառնում, երբ հետադարձ հայացք ենք նետում աղվանից եկեղեցու պատմությանը և ուղի ժողովրդի անցած պատմական ուղուն:

Պատմական փաստերը վկայում են, որ Աղվանից եկեղեցին պատմության ողջ ընթացքում սերտորեն կապված է եղել Հայոց եկեղեցուն, առաքելական քարոզության շրջանից հետո վերահաստատվել է Գրիգոր Լուսա-

վորչի թոռան՝ Գրիգորիսի կողմից 330-332 թթ. և հետագա պատմության ողջ ընթացքում «ի հոգևոր» մաս է կազմել Հայոց եկեղեցու նվիրապետական համակարգի:

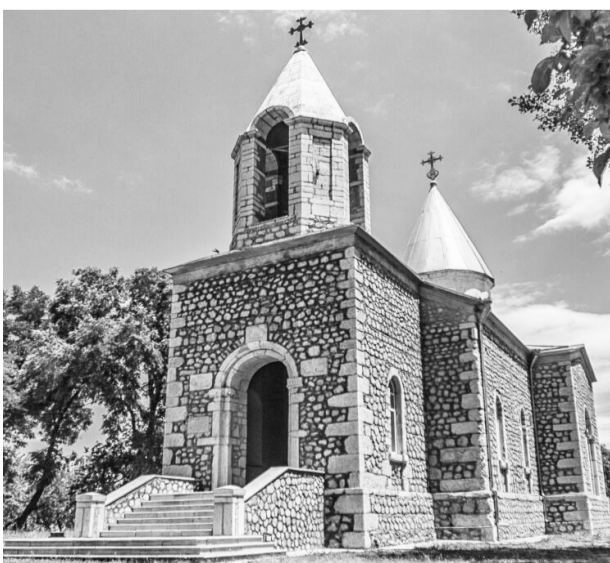
Աղվանից եկեղեցու առաջնորդները ձեռնարկվել են Հայոց եկեղեցու կաթողիկոսների կողմից, կամ, երբեմն՝ նրանց համաձայնությամբ:

Ջարգացած միջնադարում Աղվանից եկեղեցին ամբողջապես հայկականացվում է, երբ 15-րդ դարի սկզբից Գանձասար է փոխադրվում կաթողիկոսական աթոռը, «Աղվանից կաթողիկոս» կապակցությունը մնում է որպես անցյալից ավանդված պատվո անուն:

Ադրբեջանի հսկողության տակ անցած տարածքներում հայկական մշակութային ժառանգության օբյեկտների ոչնչացման և վանդալիզմի դեպքերը կոծկելու համար Ադրբեջանի առաջին դեմքի մակարդակով հայտարարություններ են տարածվում, որ հայերն իբրև թե ոչնչացրել են Արցախի տարածքում գտնվող թվով 67 մզկիթներից 64-ը: Այս հայտարարությունն ակնհայտ սուտ է և քաղաքական ենթատեքստ ունի: Բավական է նշել, որ Ադրբեջանի կառավարության 1988 թ. հաստատված և պետական պահպանության տակ առնված պատմության և մշակույթի հուշարձանների ցանկի համաձայն Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի տարածքում և հարևան շրջաններում արձանագրված է 27 մզկիթ: Այս ցանկում արձանագրված է, որ Լեռնային Ղարաբաղում իբրև թե 282 հուշարձան կա: Այսօր Լեռնային Ղարաբաղի սահմաններում հաշվառված և գրանցված շուրջ 3900 հուշարձան կա, այդ թվում՝ 241 վանք ու եկեղեցի: Դաշտային հետազոտական աշխատանքների շնորհիվ հիմնովին թարմացվել է նաև Քարվաճառի ու Քաշաթաղի հուշարձանների ցանկը: Վկայագրվել և գրանցվել է շուրջ 750 հուշարձան, այդ թվում 53 վանք ու եկեղեցի: Այս տվյալներն ինքնին ցույց են տալիս, որ փաստերի կեղծումը Ադրբեջանի պետական քաղաքականության կարևոր մասն է կազմել տասնյակ տարիներ:

Արցախի դեմ սանձազերծված ռազմական գործողություններից հետո այս հուշարձանների զգալի մասն Ադրբեջանի վերահսկողության տակ են անցել և վաղ թե ուշ Նախիջևանի տարածքի հայկական մշակութային ժառանգության ճակատագրին են արժանանալու՝ ավերվելու են, կամ, լավագույն դեպքում, անվանափոխվելու և «աղվանականացվելու են»:

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան գտնում է, որ Ադրբեջանի վերահսկողության տակ անցած տարածքներում հայկական մշակութային ժառանգության պահպա-

նությունը և անխաթարության ապահովումը տարածաշրջանում կայուն խաղաղություն հաստատելու, հումանիտար ճգնաժամը հաղթահարելու առանցքային պայմաններից մեկն է և անհետաձգելի լուծում է պահանջում:

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան առանձնապես զնահատում է Դադիվանքի պահպանության ռուսական խաղաղապահների համձնաշրջանում և գտնում, որ այդ համձնաշրջանում շրջանակները պետք է ընդլայնվեն՝ պատմամշակութային հուշարձաններում վանդալիզմի և ավերումների դեպքերը հնարավորինս բացառելու համար:

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան բարձր է գնահատում եվրոպական խորհրդարանի այս տարվա հունվարի 20-ին ընդունված «Ընդհանուր արտաքին և անվտանգային քաղաքականություն» (CFSP) զեկույց-բանաձևում Լեռնային Ղարաբաղում հայ բնակչության անվտանգության ապահովման, հայկական մշակութային ժառանգության պահպանման, իրենց նախկին բնա-

կության վայրեր տեղահանված անձանց և փախստականների անվտանգ վերադարձի, ռազմագերիների և զոհվածների մարմինների՝ առանց հապաղելու փոխանակման անհրաժեշտության վերաբերյալ դրույթների ամրագրումը և հույս հայտնում, որ կմշակվեն գործուն մեխանիզմներ դրանց լուծման համար:

Առանձնակի կարևորելով ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի 2017 թ. մարտի 24-ի նստաշրջանում ընդունված թիվ 2347 բանաձևում ամրագրված դրույթներն առ այն, որ «մշակութային ժառանգության ապօրինի ոչնչացումը, թալանը և մշակութային արժեքների մաքսանենգությունը զինված բախումների, այդ թվում՝ ահաբեկչական խմբավորումների կողմից, և, այս համատեքստում, պատմական արժանատիների ու մշակութային բազմազանության ժխտման փորձերը կարող են թեժացնել և սրել հակամարտությունները, խոչընդոտել հետհակամարտական ազգային հաշտեցումը, այս կերպ խաթարելով տուժած երկրների անվտանգությունը, կայունությունը, սոցիալական, տնտեսական և մշակութային զարգացումը», ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան դիմում է Մինսկի խմբի համաձայնագրող երկրների ղեկավարներին՝ խնդրելով օժանդակել Միավորված ազգերի կրթական, գիտական և մշակութային կազմակերպությանը (UNESCO)՝ ռազմական գործողությունների տարածքում մշակութային ժառանգության վիճակը զնահատելու մշտադիտարկում իրականացնելու համար: Միաժամանակ կոչ ենք անում մշակութային արժեքների պաշտպանության հարցերով զբաղվող միջազգային կառույցներին՝ Թանգարանների միջազգային խորհրդին (ICOM), Հուշարձանների և տեսարժան վայրերի պահպանման միջազգային խորհրդին (ICOMOS), Հակամարտության գոտիներում ժառանգության պաշտպանության հարցերով միջազգային ալյանսին գործուն քայլերով օժանդակել և խրախուսել UNESCO-ին այս նախաձեռնությունը կյանքի կոչելու համար:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

Ակադեմիկոս Աշոտ Աղասու Մելքոնյանի կյանքն անխզելիորեն կապված է ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի և պատմության ինստիտուտի հետ, ուր սկսելով աշխատել՝ տարիների ընթացքում հասել է տնօրենի պատասխանատու պաշտոնին: Ա. Մելքոնյանի գործն անմնացորդ նվիրում է հարազատ ժողովրդի պատմության լուսաբանմանը, պատմագիտությանը և ընդհանրապես հայագիտության զարգացմանը: Հանրապետության հասարակայնությունը և Սփյուռքը նրան ճանաչում են որպես ակադմիկոս գիտնականի, գիտության և կրթության ոլորտի փորձառու մասնագետի, ուղղամիտ մարդու և իսկական քաղաքացու:

Աշոտ Մելքոնյանը պատկանում է այն գործիչների թվին, ովքեր ընտրելով իրենց մասնագիտությունը, գիտական գործունեության ամբողջ ընթացքում, տասնամյակների անխնայ աշխատանքով ծանրակ-

Անմնացորդ նվիրում մեր ժողովրդին ու Հայրենիքին

ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ ԱՇՈՏ ԱՂԱՍՈՒ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆԻ ԾԱՆՈՂԱՆ 60-ԱՄՅԱԿԻ ԱՄԹԻՎ

Հիմ գերդրում են ունեցել գիտության զարգացման գործում և դրանով իսկ խոշոր ծառայություն մատուցել հայագիտությանը, հետևապես՝ Հայրենիքին:

Ա. Մելքոնյանի և պատմության ինստիտուտի աշխատակազմի անդուլ ջանքերով կյանքի կոչվեց արտակարգ պատասխանատու ու արժեքավոր այնպիսի գործ, ինչպիսին «Հայոց պատմություն» ակադեմիական նոր բազմահատորյակի հրատարակությունն է:

Լայնահուն է ակադեմիկոս Ա. Մելքոնյանի գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը, այն ընդգրկում է Արևմտյան Հայաստանը, Հայկական հարցը, Հայոց ցեղասպանությունը, Ջավախքի պատմությունը, հայ-վրացական հարաբերությունները, պատմական ժողովրդագրության հիմնահարցերը, Հայոց պետականության պատմությունը և այլն: Ա. Մելքոնյանը գիտաքաղաքական կարևորագույն նշանակություն ունեցող Հայաստանի նահանգների վարչատարածքային և ժողովրդագրական գործընթացների ուսումնասիրության նախաձեռնողներից է: Նրա ղեկավարությամբ ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում գործել է թեմատիկ խումբ: Նրա ուղղորդմամբ էլ այդ ուղղությամբ աշխատանքները լայն ծավալ ընդունեցին՝ ընդգրկվելով արդի գիտական շրջանառության մեջ:

Ակադեմիկոս Ա. Մելքոնյանը 18 գրքի և 450-ից ավելի գիտական հոդվածների հեղինակ է: Նրա գիտական խմբագրությամբ լույս են տեսել տասնյակ աշխատություններ, ժողովածուներ, դպրոցական դասագրքեր և բուհական ձեռնարկներ: Բազմիցս մասնակցել է հանրապետական և միջազգային գիտական հեղինակավոր խորհրդաժողովների, 4 տասնյակից ավելի երկրներում հանդես է եկել ելույթներով և դասախոսություններով, ինչի շնորհիվ մեծ ճանաչում է ստացել ոչ միայն հայության, այլև արտասահմանի մասնագետ-պատմաբանների շրջանում:

Հայրենի երկրի և արմատների հանդեպ պաշտամունքի հասնող Աշոտ Մելքոնյանի սերն էլ հենց պայմանավորել են մասնագիտական բնագավառում նրա խորությունը: Դրա վառ ապացույցը հայրենի երգումին և Ջավախքին նվիրված բազում հոդվածներն ու գրքերն են: Գիտական հասարակայնությունը հետաքրքրությամբ և արժևորումով ընդունեց «Երգումին. Երգումի նահանգի հայ ազգաբնակչությունը 19-րդ դարի առաջին երեսնամյակին» (այս գիրքը և Արևմտյան Հայաստանի գավառներին ու բնակավայրերին նվիրված Ա. Մելքոնյանի մոտ 30 հոդվածներն արժանացել են «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի գլխավոր մրցանակին՝ «Երիտասարդ գիտնական-94» անվանակարգով) և «Ջավախքը 19-րդ դարում և 20-րդ դարի առաջին քառորդին» (արժանացել է «Գուրգեն Մելիքյանի Քաշաթաղի բազմազավակ ընտանիքների» հիմնադրամի դրամաշնորհին և Թեքեյան մշակութային միության «Հայկաշեն Ուզունյան» մրցանակին) մեծագույն գերդրումները: Ընդգծենք, որ այդ գրքերը յուրահա-

տուկ նշանակություն ունեցան վարչատարածքային և ժողովրդագրական գործընթացների ուսումնասիրության մեթոդաբանության մշակման հարցում: Պատմական ժողովրդագրությունը Աշոտ Մելքոնյանի տարերքն է, ուսումնասիրության հիմնաքարը, և այդ ասպարեզում ոչ մի մասնագետ անտարբեր չի կարող անցնել նրա աշխատությունների կողքով:

Աշոտ Մելքոնյանը բեղմնավոր գործունեություն է ծավալում իբրև ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի տնօրեն: Նրա շնորհիվ սոցիալ-տնտեսական աննպաստ պայմաններում հնարավոր եղավ պահպանել ինստիտուտի գիտական ներուժը, ստեղծել աշխատանքային բարենպաստ միջավայր: Զգալի է նաև նրա ներդրումը գիտական երիտասարդ կադրերի պատրաստման ասպարեզում: Նրա ղեկավարությամբ պաշտպանվել է 14 թեկնածուական ատենախոսություն, որոնք նվիրված են եղել Հայաստանի պատմական ժողովրդագրության, ցեղասպանության և այլ թեմաներին:

Աշոտ Մելքոնյանը գլխավորում է ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գիտական և պատմության ինստիտուտում գործող 004 Հայոց պատմության մասնագիտական խորհուրդները, անդամակցում է ԵՊՀ-ի, ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի, Երևան քաղաքի պատմության թանգարանի գիտական խորհուրդներին, հանդիսանում է նաև մի շարք գիտական հանդեսների՝ «Հայոց պատմության հարցեր» (խմբագիր), «Պատմաբանասիրական հանդես» (խմբագրական խորհրդի նախագահ), «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», «Բանբեր հայագիտության», «Վեն», «Կանթեղ», «Բանբեր Հայաստանի արխիվների», «Вестник гуманитарных и юридических наук (Ставрополь Северо-кавказский федеральный университет)» խմբագրական կազմերի անդամ:

Ա. Մելքոնյանի ղեկավարության տարիներին ինստիտուտն արձանագրել է լուրջ ձեռքբերումներ. ակտիվացրել գործակցությունը ինչպես Սփյուռքի մեր հայրենակիցների, այնպես էլ արտասահմանյան գիտական շրջանակների հետ:

Ողջունելի և օրինակելի է գիտությունը հասարակական-քաղաքական գործունեությանը շաղկապելու նրա մեծ հմտությունը: Գիտությանը զուգահեռ, Ա. Մելքոնյանը մտահոգված է մեր երկրի հոգսերով, իրականացրել և իրականացնում է հասարակական-քաղաքական արդյունավետ գործունեություն:

Գնահատելի է Ա. Մելքոնյանի նախաձեռնությունը Մուղնիի դպրոցն անվանի հոգևորական Մեսրոպ արք. Աշճյանի անվամբ կոչելու և Սրբազանի արձանը տեղադրելու գործում: Նրա շնորհիվ ինստիտուտում հիմնվեցին Մեսրոպ արք. Աշճյան կենտրոնը, գրադարանը, նաև տպարանը, ուր «Մեսրոպ արք. Աշճյան մատենաշարով» տպագրվում են ինստիտուտի գիտաշխատողների աշխատությունները:

Վաստակաշատ գործիչը Հայրենիքում և սփյուռքում վաղուց ճանաչում է ձեռք բերել ոչ միայն որպես նշանավոր պատմաբան, լրջախոհ գիտնական,

գիտության բանիբուն կազմակերպիչ, այլև ազնիվ քաղաքացի, մեր ժողովրդի ու հանրապետության հոգսերին մշտապես ականջալուր հայ մարդ:

Մեր հանրապետության քաղաքացիները քաջածանոթ են նաև հայ-թուրքական հարաբերությունների և նախաստորագրված արձանագրությունների վերաբերյալ նրա դիրքորոշմանը: Քաղաքացիական արիության ու սեփական հավատամքին անդավաճան մնալու վառ օրինակ է ՀՀ Ազգային ժողովում «Նախաստորագրված արձանագրությունները և Հայաստան-Թուրքիա հարաբերությունների կարգավորման գործընթացը» թեմայով խորհրդարանական լուսններին նրա ելույթը:

Ա. Մելքոնյանի նկարագրին բնորոշ հատկանիշներից են ազնվությունը, շիտակությունը, սկզբունքայնությունը: Հայրենասիրության յուրահատուկ դրսևորումներ են 1997 թվականից նրա ուխտագնացություններն Արևմտյան Հայաստան և Կիլիկիա, որոնք վարակիչ եղան շատերի համար: Ուխտագնացությունների զագաթնակետը հանդիսացավ նրա վերելքը «Հայոց անմահության խորհուրդ» Սուրբ Արարատ լեռը:

Անհնարին է շրջանցել ակադեմիկոս Աշոտ Մելքոնյանի գործունեության մեջ այնպիսի մի կարևոր բնագավառ, որպիսին կրթական կյանքում նրա ունեցած մեծ ավանդ է: Նրա ղեկավարությամբ ծնվեցին դպրոցական նոր դասագրքեր, որոնցում հայոց պատմության շատ վիճահարույց խնդիրներ ստացան իրենց հայեցակարգային լուծումները: Տասնամյակներ շարունակ դասավանդելով ԳԱԱ մագիստրատուրայում, Մխիթար Հերացու անվան բժշկական (2004-2006 թթ. համառոտության կարգով հասարակական գիտությունների ամբիոնի վարիչ), Երևանի պետական համալսարանում և Խ. Աբովյանի անվան պետական մանկավարժական համալսարանում՝ Ա. Մելքոնյանը զգալի նպաստ բերեց երիտասարդությանը կրթելու, հայրենասիրական ոգով դաստիարակելու այնքան անհրաժեշտ գործին:

2010 թ. ՀՀ պաշտպանության նախարարին կից հասարակական խորհրդի նախաձեռնած «Պատմության և մշակույթի էջեր» ծրագրի շրջանակներում հանրապետության այլ գիտնականների, մտավորականների հետ նա հայրենասիրական դասախոսություններ է կարդացել Հայոց բանակում՝ նպաստելով անձնակազմի ռազմահայրենասիրական ոգու բարձրացմանը:

Ըստ արժանվույն է գնահատվել մեր թանկագին հորելյարի վաստակը: Նա Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի ակադեմիկոս է, հանրաճանաչ՝ հայրենական և արտերկրի հայագիտական շրջաններում, հայրենիքում և Սփյուռքում՝ նաև իր հասարակական-քաղաքական անդադրում գործունեությամբ: Նա պարգևատրվել է բազմաթիվ մրցանակներով, Հայաստանի և Արցախի հանրապետությունների կառավարական բարձր պարգևներով, ի թիվս որոնց՝ Երևանի բժշկական համալսարանի «Ոսկե» (2005 թ.), «Ակսել Բակունց» (2011 թ.), «Ֆրիտյոֆ Նանսեն» ոսկե (2010 թ.), ԵՊՀ-ի ոսկե (2011 թ.), «Մանկավարժական համալսարան» ոսկե (2011 թ.), ՀՀ ՊՆ «Գարեգին Նժդեհ» (2011 թ.), ՀՀ ՊՆ «Անդրանիկ Օզանյան» (2013 թ.), «ԼՀՀ ազգային-ազատագրական պայքարի 25-ամյակի առթիվ» (2013 թ.), «Արգիշտի Առաջին» (2015 թ.), «Վաչագան Բարեպաշտ» (2018 թ.) հուշամեդալներով և մեդալներով: Պատմագիտության բնագավառում ձեռք բերած ակնառու հաջողությունների համար Ա. Մելքոնյանին շնորհվել է «Մովսես Խորենացի» (2003 թ.), Հայոց ցեղասպանության 90-ամյա տարելիցի միջոցառումներին ակտիվորեն մասնակցելու համար՝ ՀՀ վարչապետի (2005 թ.) մեդալները:

Միրելի Աշոտ Աղասու

Ջերմորեն շնորհավորում ենք Ձեզ՝ ծննդյան 60-ամյա հորելյանի առիթով, մաղթում երկար տարիների կյանք, քաջառողջություն, արևաշատություն, երջանկություն, իղծերի իրականացում, գիտամանկավարժական ու հասարակական հետազա արգասաբեր գործունեություն, անսպառ եռանդ ու բեղուն գործի՝ ի փառս հայրենական գիտության զարգացման, հայրենիք-սփյուռք գիտակրթական կապերի հետազա սերտաճման, անմնացորդ նվիրում մեր ժողովրդին ու Հայրենիքին:

**ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ
ՀՀ ԳԱԱ հայագիտության և հասարակական
գիտությունների բաժանմունք**

գրում էր իր ծայնագրած գյուղական ժողովրդական երգերի ոճով»:

Հետագուտելով խազերի ուսումնասիրության երկու տեսակները, Աթայանը նկատում է, որ առաջին՝ անթվակիր տեսակը վերաբերում է Կոմիտասի խազաբանական աշխատանքի առաջին նյութերի հավաքման շրջանին, երբ նա «տակավին հեռու էր խազերի վերծանության պրոբլեմի լուծումից»: «Նշաններ-խազեր և նոցա նշանակությունը» վերառնալույսով այդ տեսակում Կոմիտասն ի մի է բերել հայկական հին նոսագրության տառնչուր նշանի վերաբերյալ ձեռագիր և տպագրված զանազան աշխատություններում եղած մեկնությունները:

Իսկ երկրորդ՝ «Բառեր, հանված հին ձեռագիր և տպված գրքերից» (1904թ., Էջմիածին) վերնագրված և բառարանի ձևով կազմված տեսակում «պատմա-

րի ակադեմիայի արվեստների պատմության և տեսության սեկտորը պետք է կոնկրետ միջոցներ ձեռնարկի Կոմիտասի արխիվի արժեքավոր նյութերը շուտով հրատարակելու և հասարակայնության սեփականությունը դարձնելու համար»:

Ինչպես հայտնի է, ՀՍՍՌ ԳԱ գրականության և արվեստի թանգարանի ձեռագիր ֆոնդերում պահպանվող կոմիտասյան արխիվը, որն ընդգրկում է Կոմիտասի բազմաթիվ ձեռագրերը՝ ժողովրդական երգերի ծայնագրումներ ու մշակումներ, կոմպոզիտորի օրիգինալ ստեղծագործությունները, գիտական զեկուցումների տեքստերը, ծոցատետրերը, էսքիզները, սևագրերը, առանձին ստեղծագործությունների տարբերակները, նամակներ, կոմպոզիտորի կյանքին ու գործունեությանը վերաբերող վավերագրեր և այլ նյութեր, այդ շրջանում անընդհատ

ծը): Նման գործ կազմվել է նաև Կոմիտասի համար, ուր և պահվել են բավական թվով փաստաթղթեր, որոնցից կարևորների վրա ցանկանում ենք կանգ առնել»:

Աղանյանն առաջին անգամ գիտական շրջանառության մեջ է մտցնում Կոմիտասի ծննդյան վկայականը, որը նրա աշակերտական գործի կարևոր փաստաթղթերից է: «Վկայական մկրտություն» փաստաթղթից պարզ է դառնում, որ Կոմիտասը ծնվել է ոչ թե սեպտեմբերի 28-ին կամ հոկտեմբերի 10-ին, ինչպես շրջանառվել էր, այլ՝ սեպտեմբերի 26-ին:

Աղանյանի ներկայացրած փաստաթղթերից տեղեկանում ենք, որ Կոմիտասը 1895 թվականին ցանկություն է ունեցել որոշ ժամանակ աշխատել Պետերբուրգում. այդ նպատակով նա դիմել է Պետերբուրգի հայկական եկեղեցու հոգևոր խորհրդի անդամ Տիրայր վարդապետին:

ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԱՍԿԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱԿՈՒՆՔՆԵՐՈՒՄ

(Սկիզբը՝ նախորդ համարում)

«Տեղեկագիր» հաջորդ ամսագրարձը կոմիտասյան ժառանգության ուսումնասիրության հարցերին 1953թ. 6-րդ համարում տպագրված Ռոբերտ Աթայանի «Արժեքավոր ներդրում հայ երաժշտական ժառանգության մեջ (Նոր նյութեր Կոմիտասի արխիվից)» հոդվածն էր: Հոդվածից տեղեկանում ենք, որ ՀՍՍՌ ԳԱ արվեստների պատմության և տեսության սեկտորում պահվող «Կոմիտասի արխիվը վերջերս լրացվել է մի նոր ֆոնդով, որը պարունակում է.

ա) Հայկական ժողովրդական երգերի ծայնագրությունների մի ժողովածու.

բ) Կոմիտասի դաշնամուրային պարերից երկուսի սևագրությունները.

գ) Գրիգոր Նարեկացու «Սայլիկը» տաղի ծայնագրությունը.

դ) Հայկական հոգևոր եղանակների ծայնագրությունների երկու ժողովածու և մի առանձին երգ.

ե) Արևելյան եղանակների ծայնագրությունների ժողովածու.

զ) Գիտական զանազան աշխատությունների սևագրությունների մի ընդհանուր տեսակ և առանձին թերթիկներ.

է) խազերի ուսումնասիրությանը վերաբերող երկու տեսակ.

ը) «Տարրական երաժշտություն» դասագրքի սևագրությունները.

թ) Ֆ. Ալդերգի «Հայնամարություն» գրքի հայերեն թարգմանության ձեռագիրը, Ե. Տնտեսյանի «Նկարագիր երգոց» և Ն. Թաշյանի հայկական ծայնագրության գրքերը (տպագիր):

Այս բոլորը, բացի երկու տպագիր գրքերից, Կոմիտասի ձեռագրերն են և զգալի կերպով հարստացնում են նրա արխիվի ստեղծագործական, էթնոգրաֆիական և գիտական բաժինները: Այդ փաստաթղթերը միաժամանակ պարունակում են հայ մեծ կոմպոզիտորի գործունեությունը լուսաբանող մի շարք նոր տվյալներ»:

Այնուհետև երաժշտագետն առանձին առանձին քննության է առնում գիտական նյութեր պարունակող մեծածավալ տեսակը (1905 թ.), որն ընդգրկում է Կոմիտասի՝ հայ ժողովրդական երաժշտության ուսումնասիրությանը նվիրված սևագրությունները, նաև՝ «Լուռու գութաները» երաժշտագիտական աշխատության սևագրությունը և մի հատված Կոմիտասի «Ամուշ» օպերայից: Սա «երկրորդ հատվածն է, գրում է Աթայանը, որ մեզ մոտ հայտնաբերվում է Կոմիտասի «Ամուշ»-ից: Առաջինը, ինչպես հայտնի է, «Բարձր սարեր»-ի օրկեստրային նախաբանն է և արիայի առաջին նախադասությունը: Այս հատվածները կարևոր նշանակություն ունեն: Դրանց համադրությունը ցույց է տալիս, որ Կոմիտասն օպերան

կան հետաքրքրություն է ներկայացնում «արևելյան» (տաճկա-արաբա-իրանական) երաժշտական ծայնաշարի «մեծ ութնավորի» և հայկական համապատասխան «ութնավորի» աստիճանների անունների սխեմատիզացիան»:

Այնուհետև երաժշտագետն անդրադառնում է ստեղծագործական նյութերի շարքում շատ արժեքավոր դաշնամուրային պարերի ձեռագրերին, որոնք թվագրված են 1907 թվականով: Դրանցից մեկն այդպես տպագրված Կարմու «Շորորն» է, որը Կոմիտասի ձեռագրում կոչվում է «Հեքյարի», իսկ մյուսը՝ անտիպ «Մշո շորորը»:

Իր ծավալուն ուսումնասիրության մեջ Աթայանը մանրամասն հետազոտում է Կոմիտասի արխիվի հայ ժողովրդական երգերի ժողովածուն, որը բաղկացած է 237 առանձին թերթերից, որոնցից յուրաքանչյուրի վրա (բացառությամբ մեկի) գրված է մեկ երգ: «Հայնագրությունը հայկական նոսագրերով է, նկատում է երաժշտագետը, ամեն մի էջում, կողքից, սովորական նոսագրությամբ դուրս է գրված տվյալ երգի ռիթմական կմախքը, անշուշտ, ժողովրդական երաժշտության մետրի և ռիթմի ուսումնասիրության նպատակով: Երգերը գրված են թանաքով և մաքուր»: Բացահայտելով թեմատիկ բազմազանությամբ աչքի ընկնող երգերի լադային, մետրառիթմական, ձևակազմության և ինտոնացիոն առանձնահատկությունները, Աթայանը մի կողմից՝ իրավացիորեն եզրակացնում է, որ «Կոմիտասի ծայնագրած ժողովրդական երգերի արժեքն ընդհանրապես բարձր է: Երաժշտական-ստեղծագործական աչքի ընկնող տաղանդի տեր լինելով և երկար ժամանակ ուսումնասիրելով հայկական ու այլ ժողովուրդների երգերը, նա կարողացել է երևան հանել մեր ժողովրդական ստեղծագործության մեջ եղած լավագույնն ու ամենաբնորոշը», մյուս կողմից՝ նկատել, որ «ժողովածուն չափազանց հարուստ ու շնորհակալ նյութ կտա սովետահայ կոմպոզիտորներին: Միաժամանակ, դրա գիտական ուսումնասիրությունը կլայնացնի մեր հասկացողությունը հայկական երգի առանձնահատկությունների և նրա զարգացման ուղիների մասին»:

Եզրափակելով իր ծավալուն ու արժեքավոր հետազոտությունը, Աթայանն արձանագրում է, որ Կոմիտասի՝ առաջին աշխարհամարտի տարիներին ցաք ու ցրիվ եղած և ներկայումս աստիճանաբար լրացվող ու հարստացվող երաժշտական ժառանգությունը խոշորագույն ավանդ է հայ դասական երաժշտության մեջ: «Այդ ժառանգության խոր ուսումնասիրությունը և ստեղծագործական օգտագործումը սովետահայ կոմպոզիտորների և երաժշտագետների առաջնահերթ խնդիրն է: Հայկական ՍՍՌ գիտություններ

համալրվում էր նոր նյութերով: 1946 թվականին Փարիզի կոմիտասյան խնամատար համեմատողական կողմից ուղարկված և Կոմիտասի արխիվում գտնվող նյութերի թվին են պատկանում Կոմիտասի չափազանց հետաքրքիր հեղինակային ձեռագրերը, որոնք վերաբերում են հայ մեծ երգիծաբան Հակոբ Պարոնյանի «Քաղաքավարության վնասները» կատակերգության հիման վրա երաժշտական պատկերներ ստեղծելու աշխատանքներին: Թեև հայ երաժշտագետների առանձին աշխատություններում հանդիպում են հիշատակություններ այդ ձեռագրերի մասին, սակայն մեծ հետաքրքրություն ներկայացնող և երաժշտական թատրոնի բնագավառում Կոմիտասի կատարած աշխատանքի վերաբերյալ մեր պատկերացումները զգալիորեն ընդարձակող ու խորացնող այս նյութերն առաջին անգամ առանձին հետազոտության առարկա են դառնում Գեորգի Տիգրանյանի և Մաթևոս Մուրադյանի համահեղինակությամբ տպագրված «Կոմիտասի երաժշտական կոմեդիայի ձեռագիրը» հոդվածում:

Երկու լրիվ ավարտված երաժշտական պատկեր և երրորդ պատկերի սկիզբը ներկայացնող ձեռագրերի հետազոտության արդյունքում երաժշտագետներն առաջ են քաշում «հայկական երաժշտության կլասիկայի այս հետաքրքրական ու արժեքավոր ստեղծագործության վերջավորման, խմբագրման ու հետագա բեմական մարմնավորման հնարավորությունների պարզաբանման» անհրաժեշտության հարցը և հրավիրելով երևանի երաժշտական կոմեդիայի պետական թատրոնի ստեղծագործական կոլեկտիվի ուշադրությունը նկատում, որ «Պարոնյանի տեքստով գրված այս ստեղծագործությունը կարող է դառնալ երաժշտական կոմեդիայի թատրոնի ռեպերտուարի գործերից մեկը»:

«Տեղեկագիր» 1956 թ. 9-րդ համարում տպագրվում է Արշակ Աղանյանի «Նոր վավերագրեր Կոմիտասի մասին» ծավալուն հոդվածը, որտեղ հեղինակը քննության է առնում և գիտական շրջանառության մեջ դնում Հայկական ՍՍՌ Պետական Մատենադարանի արխիվում գտնվող՝ Կոմիտասի Գևորգյան ճեմարանի աշակերտական և հետագա շրջաններին վերաբերող մի շարք վավերագրեր, որոնք «արժեքավոր տեղեկություններ են պարունակում մեծ երաժշտագետի կյանքի և գործունեության վերաբերյալ»:

«Ինչպես հայտնի է, գրում է Աղանյանը, Գևորգյան ճեմարան ընդունվելու համար դիմող աշակերտը պարտավոր էր ճեմարանի վարչությանը ներկայացնել համապատասխան փաստաթղթեր, որոնք պահվում էին նրա աշակերտական գործում (ամեն աշակերտ ուներ իր գոր-

1895 թվականի հոկտեմբերի 14-ին Տիրայր վարդապետը Պետերբուրգից իր մտերիմ քահանաներից մեկի միջոցով պատասխանել է հետևյալ երկտողով. «... Սողոմոն-Կոմիտասը գրել էր, որ այստեղ իմանալ իր համար, թե չէ՞ կարող գալ: Գալ շատ դժվար է, որովհետև այնքան ռոճիկ չեն տա: Կա մի ելք: Եկող տարի Եկմալյանը այստեղի եկեղեցու համար պետք է պատրաստած բերի 6 երգիչ և մի կառավարիչ: Ահա այդ կառավարիչը կարող է լինել Սողոմոնը: Ամսենն ստանալով ամենաշատը 50-60 ռ. եթե կողմեն նորան այստեղ գալ, իսկ այլ հնար չկա: Այնպես որ, եթե ուզում է այդ պայմանը, այս ձմեռ պիտի գնա Տիֆլիս կամ գարնանը, որ իր կառավարչության գործի հետ ծանոթանա Եկմալյանի և նրա խմբի հետ և նոցա հետ գալ մայիսին: Խորհեցեք, տեսեք...»:

Աղանյանը գիտական շրջանառության մեջ է դնում նաև Մաղաբիա Օրմանյանի և Տիրայր վարդապետի նամակագրությունը: Հայտնի է, որ Կոմիտասի ուշադրության կենտրոնում են եղել տարբեր ժողովուրդների ժողովրդական երգերը: «Այդ տեսակետից արժեքավոր է Մ. Օրմանյանի 1913 թ. հունվարի 11-ին Տիրայրին ուղղված նամակը, գրում է Աղանյանը, որից պարզվում է, որ Կոմիտասը թարգմանել և ուսումնասիրել է ռուսական ժողովրդական երգերը: ... Կոմիտաս վարդապետը, գրում է նա, թարգմանեց ծրարյալ ռուսերեն երգերը, որ շատ հեռու կտանի հյուսիսական աշխարհայեցողությունը...»:

Աղանյանի հոդվածում հրապարակված արժեքավոր վավերագրերը կարևոր տեղեկություններ են հայտնում Կոմիտասի կյանքի և ստեղծագործական գործունեության վերաբերյալ և լույս սփռում դրանց առանձին դրվագների վրա:

Ամփոփելով կարող ենք ասել, որ հենց «Տեղեկագիր» էջերում ձևավորվեց ակադեմիական կոմիտասագիտությունը: «Տեղեկագիրը», սերտ համագործակցելով կոմիտասագիտության միակ կենտրոնի՝ ՀՍՍՀ ԳԱ Արվեստների պատմության ու տեսության սեկտորի աշխատակիցների՝ երաժշտագետներ Գեորգի Տիգրանյանի, Մուշեղ Աղայանի, Մաթևոս Մուրադյանի և Ռոբերտ Աթայանի հետ, դարձավ ակադեմիական կոմիտասագիտության առաջնեկը՝ այդ ասպարեզում իր մենաշնորհը պահպանելով ընդհուպ մինչև 1958 թվականը, երբ ստեղծվեց «Պատմաբանասիրական հանդեսը», որը «Տեղեկագիր» կողքին, նույնպես ծանրակշիռ դեր ունեցավ ակադեմիական կոմիտասագիտության զարգացման գործում:

ԱՆՆԱ ԱՍՍՏՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ արվեստի հետազոտության տնօրենի տեղակալ, արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Նոր Ոսկեդար մը պետք է...

**Արդ, ո՞ր եք, չքնադ խոստումներ
խաչին.
եղբայրության զո՞ւր բարբառներ,
ո՞ր եք:
Կրակ կը փսխե հողն ամենուրեք...
Գետերն արյունով, դիակով կուռչին...**

**Ու կիյնա ան, որ կը ծնկե վախով,
Ջի թուրն ավելի արդար է խաչեն,
Ջի կյանքն անոնց է միայն, որ քաջ են,
Անոնց, որ կապրին ուրիշի մահով...**

Այս տողերի հեղինակը 1915 թ. Յայտոց ցեղասպանության զոհ դարձած հայ բազում նշանավոր մտավորականներից մեկն է՝ մեծատաղանդ բանաստեղծ և քաղաքական գործիչ Ռուբեն Սևակը:

Նշենք, որ ահավոր սպանդի զոհ

«Սեզի առողջ ու երիտասարդ մտատրականներ պետք են: Չուկն իր գլուխէն կը հոտի, ազգն՝ իր մտատրականներէն: Անոնք են ցեղի մը գլուխը: Կրնայ մարմինը շատ ուժեղ ու շատ գործունեայ ըլլալ, բայց երբ ուղեղը խաթարուած է այդ մարմնին շարժումը պիտի ըլլայ միայն յիմարական գործունէութիւն եւ անպտուղ յօգնութիւն:

Ահա թե ինչու իրական վտանգները թողլով՝ հովերուն դէմ, ու մենք մեզ դէմ կը պայքարինք:

Ահա թե ինչու փոխանակ յառաջադիմելու՝ խենթերու պէս կեցած տեղերնուս վրայ կը ցատկենք, երկու հազար տարիէ ի վեր...:

Այո, մեր ցեղը տարօրինակապէս կենսունակ ու աշխատող ցեղ մըն է: Այո, մեր հնամենի նաը դեռ ջուրերուն վրայ կը ձիայ, դեռ չընկղմեցաւ: Բայց ինչ

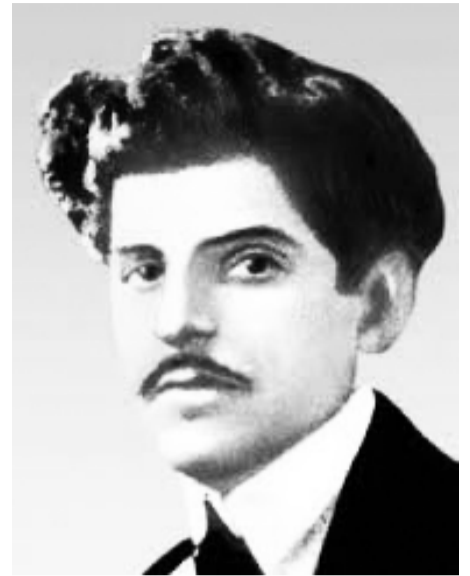
դարձած մեր երևելի մտավորականներին ոչ մեկի նկատմամբ, բացի Ռուբեն Սևակից, երիտթուրքական իշխանութիւնները բացահայտորեն չեն արտահայտել իրենց վերաբերմունքը՝ ընդգծելով, որ «Ռուբեն Սևակը մահվան է դատապարտվել ժողովրդի մոտ ունեցած մեծ հեղինակության համար»:

Ռուբեն Սևակը այն հեռատես և զգոն գործիչն էր, որ զգաստության կոչ էր անում նրանց, ովքեր գինովացած փարվել էին երիտթուրքերին և կուրորեն ծառայում էին նրանց շահերին: Այդ «գինովացածներին» Ռուբեն Սևակը զգուշացնում էր. «Ստոյգ կ'ըսեն ձեզի, վտանգը մեծ է. շատ մեծ, աւելի մեծ, քան կրնանք ենթադրել»:

Եվ միանգամայն արդարացի է

Սփյուռքի նշանավոր ազգային-հասարակական գործիչ Անդրանիկ Ծառուկյանի հետևյալ գնահատականը. «Եւ եթէ ինծի վիճակուէր, որ մեր նահատակ գրագետներէն մէկուն յիշատակին (բոլորն ալ յարգելի են, բոլորն ալ հաւասար են) արծան մը կանգնենք, ինչպէս անծանօթ գիւնուորի արծանները կան, մենք ալ մէկ արծան մը ընտրենք՝ հայ նահատակ մտաւորականները, հայ նահատակ գրագետները, խորհրդանշող՝ ես պիտի ուզէի Ռուբեն Սեւակին արծանը բարձրացնել, իբրեւ ամբողջական մարդ, իբրեւ ամբողջական գրագետ և ամբողջական ազգային գործիչ»:

Այսօր Ռուբեն Սևակ բանաստեղծին, մտավորականին, հայրենասեր և իմաստուն քաղաքական գործչին հիմնալի

բնորոշող մի հոգված ենք ներկայացնում ձեր ուշադրությանը, որը հիմա էլ հնչում է այժմեական և ուսանելի:

է պատճառը, որ երկրան նավակները մեզ արդէն անցան, ու մենք Ուրուական Նախն պէս կը ծածանինք դեռ, անխորասուզելի, բայց եւ հաստատ ցամաքի մը հասնելու անկարող:

Ասոր պատճառները շատ բարդ են անշուշտ: Բայց գլխաւոր պատճառներէն մէկըն ալ այն է, որ ղեկին գլուխը կը նստեցնենք մեր էն ախտագին, էն այլատերած, էն անպէտ ծնունդները:

Սակայն ստոյգ, ստոյգ կըսեն չեզի, վտանգը մեծ է, շատ մեծ, աւելի մեծ, քան կրնանք ենթադրել:

Ժամանակն է հակազդելու, հակազդենք: Սեզի Նոր Ոսկեդար մը պետք է, Նոր Ոսկեդար մը: Այլասերում, ոչ, Վերածնունդ...»:

Ռ. ՍԵՎԱԿ. Լոզան, 1911 թ.

1920 թվականի հայ-թուրքական պայքարապլանի դասերն ու այսօրվա իրականությունը...

Մեր պատմության տխուր և ողբերգական էջերից մեկը հանդիսանում է 1920 թվականի հայ-թուրքական պատերազմը, որի արդյունքներով գծագրվեց մի չափազանց անբարենպաստ իրավիճակ, որում հայտնվել է հայությունը արդեն հարյուր տարի շարունակ:

1920 թ. սեպտեմբերի 23-ին քեմալական թուրքիան հարձակվեց Հայաստանի Հանրապետության վրա: Թուրքերը նպատակադրվել էին ոչ միայն գրավել Արևելյան Հայաստանը, այլև բնաջնջել դեռևս ողջ մնացած արևելահայության մնացյալ հատվածին, ինչը որ էին կարողացել անել 1918 թվականի ընթացքում: Թեև Մուդրոսի համաձայնագրով Թուրքիան պարտված կողմ էր Առաջին համաշխարհային պատերազմում, սակայն նրա զավթողական ու թալանչիական պլաններն ու ելույթները չէին փոխվել: Թուրքական մեծ ու փոքր մասշտաբի առաջնորդներն այդ օրերին էլ կրկնում էին, որ իրենց նպատակն է վերամիավորել հին հայրենիքը՝ Թուրանի հետ և դրա համար կարևոր էին համարում, որ իրենց հին ու նոր հայրենիքներն իրար միացնող ճանապարհը ուրիշների տիրապետության տակ չլինի:

Քեմալականները ևս ժառանգել ու որդեգրել էին հայ ժողովրդի հանդեպ զավթողական ու բնաջնջն մույն այդ քաղաքականությունը, ինչ սուլթան Համիդ II-ի երիտթուրքերն էին գործադրում: Երկու տարի քեմալականները գաղութի, սակայն խնամքով ու հետևողականորեն նախապատրաստում էին իրենց հարձակումը Հայաստանի վրա: Բազմաթիվ ու բազմաբնույթ փաստեր վկայում են վերոնշյալ իրողությունը: Այսպես, դեռևս 1920 թ. գարնանը, երբ խորհրդային կարմիր բանակը գտնվում էր Դաղստանում, այնտեղ էր նաև թուրքական զինյալ ուժերի հրամանատար, հայտնի հայատյաց Խալիլ փաշան, որը դիմում է 11-րդ կարմիր բանակի հրամանատարությանը՝ թուրքական ու խորհրդային համատեղ ուժերով օկուպացնել Հայաստանը: Բոլշևիկյան ակամավոր գործիչ Սերգեյ Կիրովի (որն այդ ժամանակ վերոնշյալ բանակի ղեկավարության կազմում էր) վկայակոչմամբ, սույն առաջարկը մերժվում է:

Թուրքական հաջորդ նպատակադր-

ված արշավանքը պետք է տեղի ունենար 1920 թ. ամռանը, սակայն այս անգամ էլ այն հետաձգվում է Ռուսաստանի միջամտությամբ:

Այնուամենայնիվ, 1920 թ. աշնանը թուրքերը հարմար պահ ու առիթ գտան Հայաստանի վրա հարձակվելու համար: Թուրքերը լավ էին նախապատրաստվել այս պատերազմին և ունեին նաև քանակական գերակշռություն: Թուրքական 60 հազարանոց տեղը տեղին սպառազինված բանակի դեմ կանգնած էր 30 հազարանոց հայոց զինուժը: Բացի դա, Հայաստանի Հանրապետությունը անկումային վիճակում էր տնտեսական, ֆինանսական և բարոյահոգեբանական առումներով: Թուրքական զորքի հարձակմանը զուգընթաց ծավալվում էին ներքին խմորումներ և խլրտումներ Հայաստանի մահմեդականներով լցված շրջաններում: Հայկական բանակի ունեցած անհաջողությունների և պարտությունների պատճառները պայմանավորված էին նաև սպայական կազմի և շարքայիների միջև գաղափարական միասնության բացակայությամբ, սպայության և խմբապետների միջև եղած հակասությամբ: Հայ զինվորներին բարոյալքման էին մղում թուրքական ու բոլշևիկյան կողմերի ցուցաբերած գաղափարական դիվերսիան, ինչպես նաև երկրում ձևավորված ընդհանուր հուսահատական տրամադրությունները: Նույնիսկ խորհրդային գաղափարախոսներն են ընդունել, որ Հայաստանի այդ ժամանակվա բոլշևիկյան կազմակերպությունների ղեկավարները, անկարող լինելով ճշմարտացիորեն հասկանալու քեմալականների քաղաքական խարդավանքներն ու ամբեկանելի հայատնադրությունը, նրանք քեմալական շարժումը «ազատագրական համարելով, սկսեցին նրանց պրոպագանդել որպես բոլշևիկների դաշնակիցներ, սովետական իշխանության կողմնակիցներ» (Ս. Խ. Կարապետյան, 1920 թվականի հայ-թուրքական պատերազմը և Սովետական Ռուսաստանը, Ե., 1965 թ., էջ 32):

Իհարկե, շատ շուտով բոլորը տեսան և հասկացան, որ «հեղափոխական» պիտակի ներքո հայտավորված թուրքը մույն ցեղասպան, հայասպան բարբարոսն է, մույն միջնադարյան վանդալն ու եղբա-

կը: Ավազակների ու բարբարոսների հորդանքի անխիղճ ու արյունաբեր գործողությունների ներքո կրկին ավերվում էր հայոց երկիրը, սպանվում էին անմեղ ու անզեն բնակիչները: Շնորհիվ հարձակման հանկարծակիության և զորքերի թվական գերակշռության, թուրքերը շարժվեցին դեպի Հայաստանի խորքերը: Հայ ժողովուրդը կանգնած էր նոր ցեղասպանության վտանգի առջև:

1920 թ. հոկտեմբերի 8-ին Հայաստանի կառավարությունը դիմեց ամբողջ աշխարհի քաղաքակիրթ մարդկությանը, խնդրելով դատապարտել ու կանգնեցնել թուրք վանդալների արշավանքը: Սակայն արևմտյան տերությունները գրեթե չարձագանքեցին այդ կոչին: Թերևս միայն Խորհրդային Ռուսաստանն էր, որ փորձեց միջամտել ռազմական այդ կոնֆլիկտին և թույլ չտալ, որ թուրքերը վերջնականապես ջախջախեն Հայաստանը (հակառակ այն բանի, որ Քեմալ Աթաթուրքն իրեն հռչակել էր մեծ հեղափոխական և հոկտեմբերյան հեղափոխության ջախակիրը Արևելքում): Սակայն գործնականապես վճռական միջամտություն այդպես էլ չեղավ: Հայաստանը գտնվում էր արևմուտքի՝ Հայմարտի, Անգլիայի և բոլշևիկյան Ռուսաստանի հակամարտ հարաբերությունների կիզակետում, ուստի և այդ տերություններից իրական աջակցություն ստանալու հնարավորությունները սակավ էին ու մշուշապատ:

Իսկ թուրքական զորքերը շարունակում էին գրավել նորանոր տարածքներ և մահ ու ավեր սփռել ամենուր: Երկրում համազգային աղետալից վիճակ սկսվեց: Կարծես թուրքերին դիմադրելու ուժ, կարողություն և ռեսուրսներ այլևս չկային: Արագորեն գրավված էին Սարիղամիշը, Կարսն ու Ալեքսանդրապոլը: Թուրքական զորքերը գտնվում էին Երևանից ընդամենը 15 կմ հեռավորության վրա: Լկտիացած իրենց ունեցած անսպասելի արագ հաջողություններից, թուրքական առաջնորդները նորանոր ծանր ու խայտառակ պահանջներ էին դնում Հայաստանի կառավարության առջև: Վերջինս այլևս ի վիճակի չէր փոխելու իրադարձությունների զարգացման ծայրահեղ անհաջող ու ծանր ընթացքը և ժողովրդին համելու հայրենական պատերազմի: Ավելին, գտնվելով անելա-

նելի վիճակում, դաշնակցական իշխանությունները փորձում էին քաղաքական մոր օրինատաշիվ ձևավորել և լեզու գտնել թուրք բարբարոսների հետ: Այդ առումով ուշագրավ է Երևանում լույս տեսնող դաշնակցության պաշտոնաթերթի՝ «Հառաջի» հետևյալ դիտարկումը. «Իր փրկության համար Հայաստանն ունի միայն մի ճանապարհ. գտնել անմիջական կերպով մի ընդհանուր լեզու իր հարևան թուրքի հետ: Հայ ժողովուրդը կամենում է ապրել և ապահովել իր պետական ու ֆիզիկական գոյությունը հարատևորեն, նա պետք է ունենա ոչ թե ռուսական, այլ թուրքական օրինատաշիվ» («Հառաջ», Երևան, 20 նոյեմբերի 1920 թ.):

Սակայն մեր պատմությունը դարեր շարունակ ապացուցել է, որ լրիվ ու միանգամայն անստություն է հույս դնել թուրքի ուղորմածության վրա: Թուրքը երբեք էլ չէր բարձրացել քաղաքակրթական ինչ-որ աստիճանի վրա, և հեռու է մինչև Մարդը նրա ճամփան:

Եվ այդ մասին աներկբա վկայում են դարերի թուրք ոճրագործների կատարած ռազմական ու ամեն կարգի հանցագործությունները, որոնք հանցագործություններ են առհասարակ մարդու, մարդկության և մարդկայության դեմ:

Պատմության դասերը երբեք չպետք է մոռանալ կամ անտեսել: Այլապես հայ ժողովուրդը մշտապես հայտնվելու է նոր ողբերգությունների շեմին:

Մեր ժողովրդի փրկությունը հավաքական ուժի, միասնական բռնուց դառնալու և ողջ ազգով արագորեն մարտունակ բանակի վերածվելու կարողության մեջ է, որին ակամատես ու մասնակից ենք լինում 2020 թվականի աշնանային այս օրերին թուրքական մոր ագրեսիային դիմադրելիս և դիմակայելիս:

1920 թ. թուրքական վերջին ագրեսիայից անցել է 100 տարի, սակայն մեր ժողովրդի համար թուրքական յաթաղանից սպառնող վտանգը մնում է օրակարգային և իրատեսական:

Արմեն ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Պատմական գիտությունների
թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ պատմության
ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող

ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՑԻ «ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ» ՍԵՐԲԵՐԵՆ

Օրերս Բելգրադում հեղինակավոր «Պեշի ի սինովի» հրատարակչությունը սերբերենով լույս ընծայեց Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմությունը»: Այդ շնորհակալ գործում իր կարևոր դերն է կատարել Հայաստանի Հանրապետությունում Սերբիայի պատվո իյուպատոս Բաբկեն Սինովյանը, որը երկար տարիներ կամրջել է հայ և սերբ գրականությունները միմյանց՝ հրապարակելով տաղանդավոր թարգմանություններ: Նա Խորենացու գրքի խմբագիրն է և իր առաջաբանում ներկայացնում է, թե ինչպես է ջանացել հայկական անձնանուններն ու տեղանունները հնարավորինս ճշգրտորեն փոխանցել սերբերենի: Խմբագիրը շնորհակալություն է հայտնում իրեն այդ պատվավոր գործում աջակցած պատմաբան Գեղամ Բադալյանին և սերբ բանասեր, աստվածաբան Պրեդրակ Միլանովիչին, որոնք աջակցել են գրքի ստեղծմանը: Մովսես Խորենացու անձի և նրա գլուխգործոցի մասին պատմող համառոտ ակնարկը գրված է մեր կողմից: Նրանում ասվում է, թե 405 թվականին Մեսրոպ Մաշտոցը կաթողիկոս Սահակ Պարթևի և Հայաստանի արքա Վառնապուհի օժանդակությամբ ու քաջալերմամբ ստեղծեց հայոց այբուբենը: Գրքի գյուտը մշակութային մոր վերելք մշակավորեց. հայ գրականությունը ծաղկեց տարբեր ժանրերով, դրանց մեջ կարևորագույնը դարձավ պատմագրությունը: Դարն անվանվեց ոսկեդար, և այդ դարի մշակավոր դեմքը դարձավ Մովսես Խորենացին, որը մի խումբ հայ երիտասարդների հետ Եփեսոսի տիեզերական ժողովից հետո (431թ.) մեկնեց Ալեքսանդրիա՝ այն ժամանակվա մշակավոր հեղինակական կրթության կենտրոնում ուսման մեջ կատարելագործվելու: Խորենացին եղել է այն ժամանակվա առաջավոր աշխարհի

մշակավոր կրթական կենտրոններում, գիտելիքներ ձեռք բերել Եդեսիայում, Հռոմում, Աթենքում, Բյուզանդիոնում և այլուր: Նա հայրենիք է վերադարձել 441 թվականին: Թողել է բազմաժանր գրական ժառանգություն, կատարել է թարգմանություններ այլ լեզուներից: Թարգմանել է Ալեքսանդր Մակեդոնացու վարքը, որի նկատմամբ ունեցել է մի յուրահատուկ սեր: Խորենացու գլուխգործոցը «Հայոց պատմություն» է, որը շարադրել է ծեր հասակում: Գրքի մեկենասը երիտասարդ իշխան Սահակ Բագրատունին էր: Խորենացու «Հայոց պատմությունը» հայերի առաջին ամբողջական պատմությունն է. այն սկսվում է ջրհեղեղից ու Նոյից և հասնում է մինչև 440 թվականը: Սա քննական պատմություն է: Պատմիչն օգտագործել է քաղեական, հունական, ասորական, վրացական, պարսկական, աղբյուրներ: Օգտվել է Աստվածաշնչից, Հուներոսից, հայ ժողովրդական բանահյուսությունից: Ներկայացրել է հայ առաջին էպոսը, որն սկսվում է հայերի նախահայր Հայկից: Խորենացին իր երկը գրել է առողջ հայրենասիրությամբ, գեղեցիկ ու անթերի ոճով, դեպի այլ ազգերն ունեցած հարգանքով: Նա օգտագործել է ժամանակագրությունը, ասելով, թե չկա ստույգ պատմություն՝ առանց ժամանակագրության:

Խորենացու անունը մտել է եվրոպական մշակավոր հանրագիտարանների մեջ: Օտարները նրան կոչել են հայերի Հերոդոտոս (Sén Nouveau petit Larousse, illustré encyclopédique, publié sous la direction de Claude Augé, Paris, p. 1543):

Հայոց պատմահոր գիրքն ունի միջազգային արժեք: Նրանում հետաքրքիր փաստեր կան Հունաստանի, Պարսկաստանի, Եգիպտոսի, Հռոմի, Բալկանյան երկրների, Վրաստանի, Աղվանքի ու այլ

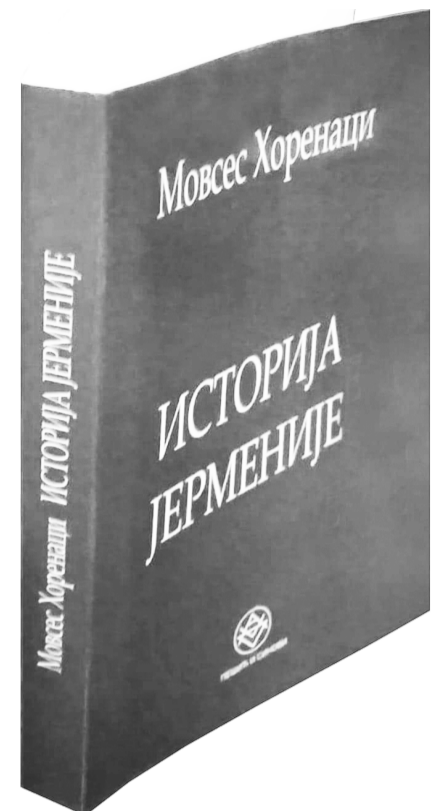
ժողովուրդների մասին: Պատմիչը շատ բարձր է գնահատում կրթությունը, լուսավորությունը: Նրա սիրելի գրողներն են Հոմերոսը, հունական փիլիսոփաները: Նախապատմական ժամանակները ներկայացնելիս լայնորեն օգտագործում է ժողովրդական ավանդությունները:

Խորենացու պատմությունը բազմիցս թարգմանվել է օտար լեզուներով: Առաջինը այն լատիներեն են թարգմանել Գուլիելմոս և Գեորգ Վիստոն եղբայրները ու 1736-ին տպագրել Լոնդոնում: Մեր օրերի խոշորագույն ֆրանսիացի հայագետ Ժան-Պիեռ Մահեն, որը 1993-ին տպագրել է Խորենացու պատմության ֆրանսերեն իր նորագույն թարգմանությունը, Վիստոն եղբայրների թարգմանության մասին ասել է. «Եվրոպայի գերագանց մտքերը տեսան ուժեղ հետաքրքրություն առաջացնող անկախ մի պատմագրություն» (Moise de Khoren, Histoire de l'Arménie, Nouvelle traduction de l'arménien classique par Annie et Jean-Pierre Mahé, Paris, 1993, p. 16):

Խորենացին գրել է ճշգրիտ պատմություն. 2015 թ. մարտի 10-ին Nicolas Wade-ը «New York Times» թերթում տպագրել է «Հայերի ծննդյան ժամանակը՝ տրված V դարում» հաղորդումը, ըստ որի Մովսես Խորենացին ճշտորեն մշել է հայերի՝ որպես ազգ ձևավորվելու թվականը, որն է՝ Ք.ծ.ա. 2492-ը:

Խորենացու «Հայոց պատմությունը» ամբողջական թարգմանվել է ռուսերեն, ֆրանսերեն, իտալերեն, գերմաներեն, հունգարերեն, պարսկերեն, անգլերեն, վրացերեն, արաբերեն, թուրքերեն, որոշ լեզուներով՝ մի քանի անգամ:

Մեծ պատիվ է հայ մտավորականության համար, որ այդ համաճարել գիրքը թարգմանվում է հայ ժողովրդի համար

այնքան սիրելի ազգի՝ սերբերի լեզվով:

XIX դարավերջին և XX դարասկզբին մեր երկու մեծ դասականները՝ Հովհաննես Թումանյանն ու Ավետիք Իսահակյանը, հիացմունքի տողեր ունեն միմյանց սերբ ժողովրդին: Թումանյանը մեծ սիրով է թարգմանել հատվածներ սերբական էպոսից՝ մշելով, թե սլավոնական ժողովուրդների մեջ սերբերն ամենաազատատենցն են, իսկ Իսահակյանը «Ժողովրդի քնարը» լեզնեղով ներկայացնում է ծեր Միրկո գուսլարի անսահման միլիոնն իր երկրի ազատությանը: Այս գործերը մտցված են հայերի դպրոցական ու բուհական ծրագրերում:

Համոզված ենք, որ Խորենացու «Հայոց պատմության» սերբերեն թարգմանությունը առավել կամրապնդի հայ և սերբ ժողովուրդների դարավոր բարեկամությունը:

Անլիտա ՂՈԼՈՒՄՅԱՆ

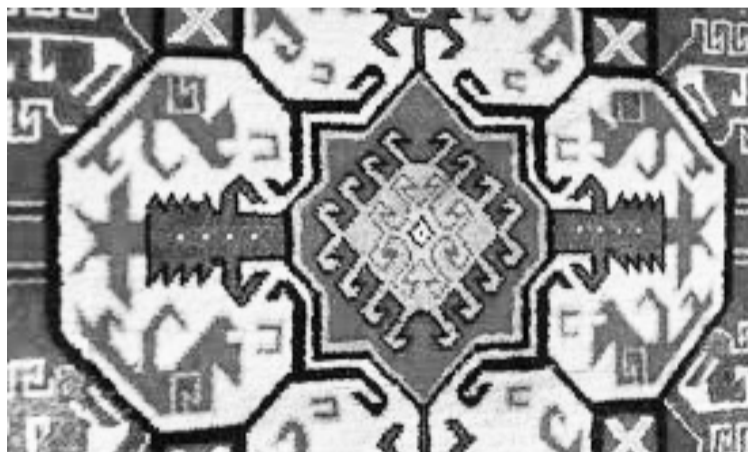
ՀԱՅԻ ԱՐԱՐՈՂ ՁԵՌՔԸ

Ազգային գորգերի մեջ ամփոփվում է ժողովրդի մտածողությունը, ազգային նկարագիր տվող մշակութային արժեքը:

Գորգագործական մշակույթը Արցախում խոր արմատներ ունի, այն մեզ տանում է հազարամյակներ առաջ, ներկայացնում է հին աշխարհի և հատկապես Արցախի հնագույն մշակույթն ու կենցաղը: Հատերին է հայտնի արցախյան բրոյա ձեռագործ գորգերի համբավն ու մշակակությունը: Եվ այս առումով հատկապես պատասխանատու և կարևոր առաքելություն ունի Արցախի Հանրապետությունում իր գործունեությունը ծավալած «Ղարաբաղ կարպետ» ընկերությունը:

Սեպտեմբերի 27-ին Արցախի Հանրապետության դեմ Ադրբեջանի սանձազերծած պատերազմի ժամանակ այդ ընկերության Ստեփանակերտի և ճարտարի արտադրամասերը վնասվել են արկերի հարվածներից: Հուլիս քաղաքը հանձնվեց թշնամուն, այնտեղ մնացին մեծ ընկերության արտադրական գույքն ու պահեստավորված գորգերը:

«Ամենավատ երազում ամգամ չէինք պատկերացնի Հուլիսի անկումը, դա մշակույթն է Արցախի անկում: Ամենամեծ

արժեքը հայրենիքն է, եթե պետք է ընկներ Հուլիս, պետք է կորցնեինք հայրենիքը, այլևս հետաքրքրական չէր արտադրամասը փրկելը», - ասում է «Ղարաբաղ կարպետ» ընկերության տնօրեն Սևակ Խաչատրյանը:

Տնօրենը շեշտում է, որ գորգագործության մեջ կարևորը մարդիկ են, ոչ թե սարքավորումները: Իրենք ավելի մեծ կորուստներ են ունեցել, պատերազմի ժամանակ գողվել է ընկերությունում արտադրական կարևոր գործառույթ կատարող աշխատակիցը, իսկ աշխատողներից ումանք գոհեր, անհետ կորածներ, վիրավորներ ունեն ընտանիքներում:

«Հուլիսի արտադրամասից

առաջին 5 աշխատող է վերադարձել Ստեփանակերտ և աշխատում է այնտեղ: Նրանցից 3-ը գորգ են գործում, 2-ը՝ կարպետ: Մոտ 30 գորգագործ Հայաստանում է ապաստան գտել: Մտածում ենք Հուլիսի արտադրամասի փո-

խարեն այստեղ ապաստանածների համար արտադրամաս հիմնել: Դա թողել ենք հաջորդ տարվան, մինչև բնականոն հուն վերադառնան մարդիկ», - նշում է Սևակը ավելացնելով, որ Արցախում բոլոր պայմանները ստեղծվել էին գորգագործությունը զարգացնելու համար, բայց, քանի որ Հուլիսի բնակիչները վերադառնալու տեղ չուներ, պետք է նրանց համար մի բան մտածել:

«Միայն հայկական գոր-

տարբերվում աշխարհում: Զբոսաշրջիկների համար դա շատ հետաքրքրական է, զարմանքով հարցնում են, թե ինչու պետք է գորգի զարդանախշը ինչ-որ բան մշակական, մեզ հետ գրույցում ասաց փորձառու գորգագործ Հասմիկ Մխիթարյանը, ապա ավելացրեց, որ գորգերի պատմությունը լավ համարյա ցանցն է մաս վաճառքի ծավալն ավելացնելուն»:

Երկար տարիներ ադրբեջանական գորգահավաքները Արցախի գյուղերից հավաքել են հին՝ հարյուրավոր տարիների պատմություն ունեցող գորգերը, որոնք այսօր պահվում և ներկայացվում են Բաքվի թանգարաններում՝ որպես «ադրբեջանական հին գորգեր»: Այսօր ադրբեջանցիներն իրենց արտադրության ներկայացման մեջ հպարտանում են դարաբաղյան գորգերով՝ ներկայացնելով դրանք որպես իրենց սեփականը:

«Ամենակարևորը մենք կարողացանք տեղ հասցնել, որ արցախյան գորգը հայկական գորգ է և ոչ թե ադրբեջանական, կարողացանք հակադրել Ադրբեջանի կեղծարարությանը՝ մշակույթը յուրացնելու հարցում», - հայտնեց ընկերության տնօրենը:

Հասմիկ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Պատմական Հայաստանի Գողթան գավառը (ներկայումս՝ Նախիջևանի Հանրապետության Օրդուբադի շրջան) հայ ժողովրդի տարեգրության, գիր ու գրչության և մշակույթի մշակակալի վայրերից է։ Հայկական իրականությանն ու մշակույթին տվել է հասարակական-քաղաքական, գիտամշակութային և այլ բնագավառների կարկառուն բազմաթիվ դեմքեր (Քրիստափոր Միքայելյան, Կոմիտաս, Արամ խաչատրյան, Ռուբեն Մամուլյան, Էդգար Շահին, Ավետիք Արասխանյան, Ստեփան (Ռոստոմ) Ջոդյան, Ավետ Ավետիսյան, Օվի Սևունյան, Թովմաս Վանանդեցի, Ալեքսանդր Քալանթար, Կարապետ Տեր-

սեպտեմբերին մասնակցել է Թիֆլիսում հրավիրված Արևելահայերի առաջին համագումարին, եղել է դրա նիստերի քարտուղարը։ Ընտրվել է Ալեքսանդրապոլի Ազգային խորհրդի նահագահ։ 1918 թ. թուրքական հարձակման ժամանակ՝ Կարսի և Ալեքսանդրապոլի անկումից հետո, Գարեգին Նժդեհի հետ մա գործուն մասնակցություն է ունեցել Ղարաբաղի հայի, ապա Ղիլիջանի ինքնապաշտպանության կազմակերպմանը։ Իր լուծման է ներդրել Հայաստանի առաջին Հանրապետության կայացման գործում։ Ընտրվել է խորհրդարանի պատգամավոր, եղել է խորհրդարանի ավագ քարտուղարը, վարել է Հայաստանի կոոպերատիվների վարչության նախագահի պաշտոնը։ 1920 թ. աշնանը՝ հայ-թուրքական պատերազմի օրերին, կառավարության անդամների հետ Հ. Տեր-Հակոբյանը մեկնել է Ալեքսանդրապոլի ռազմաճակատ՝ ինքնապաշտպանության գործը կազմակերպելու։ Թուրքերի կողմից քաղաքը գրավվելուց հետո՝ մեր գործի հետ մա նահանգել է Ղարաբաղիսա։ Այստեղից անցել է Համամու - Որդնանի շրջան՝ թիկունքը կազմակերպելու, ժողովրդի տրամադրությունը բարձրացնելու, կռվի դաշտ զինվորներ ուղարկելու համար։ Դեպքերի ընթացքը օրհասական էր, և մա Ղիլիջանի վրայով գալիս է երևան։

Հայաստանի խորհրդայնացումից հետո Հ. Տեր-Հակոբյանը մնացել է երևանում։ Գործուն մասնակցություն է ունեցել 1921 թ. փետրվարի 18-ի ապստամբությանը։ Հայրենիքի փրկության կոմիտեի անդամ

գային վարժարանի տեսուչ։ Վանքի հարուստ մատենադարանում գիտահետազոտական բեղուն աշխատանք է կատարել։ 1946-1950 թթ. ապրել է Իրաքում, ստանձնել Բաղդադի հայկական ազգային դպրոցների տեսուչի պաշտոնը։ Այնուհետև վերադարձել է Թեհրան։

Մանկավարժական և հասարակական-քաղաքական գործունեությանը զուգընթաց՝ Հ. Տեր-Հակոբյանը տարիներ շարունակ զբաղվել է գրական աշխատանքով, հավաքել է հարուստ նյութեր ու պատմա-բանասիրական բազմաբնույթ հոդվածներով և ուսումնասիրություններով աշխատակցել Թիֆլիսի «Հորիզոնին», Երևանի «Զանգին», «Հառաջին» ու «Հայաստանի կոոպերացիային», Փարիզի «Վեմին», Բոստոնի «Հայրենիքին», Թեհրանի «Ալիքին», Կահիրեի «Հուսաբե-րին» և այլ պարբերականների՝ սկզբնական շրջանում օգտագործելով Իրազեկ, հետագայում՝ Հ. Իրազեկ ծածկանունը։

Ազգային, կուսակցական և կրթական վաստակաշատ գործիչը հանկարծամահ է եղել 1953 թ. Թեհրանում։

Հ. Տեր-Հակոբյանի ուսումնասիրությունները վերաբերում են հայ ազատագրական շարժմանը, հայկական մշակույթին, տպագրությանը, մամուլին, հայկական գաղթավայրերի պատմությանը։ 1956 թ. Բեյրութում լույս է տեսել Իրազեկի «Սոսիկ անցյալից»։ Պատմական դեպքեր և ապրումներ։ 1917-1922» վերնագրով գիրքը, 1986-ին Ամբիլիասում՝ «Պատմություն հնդկահայ տպագրության» աշխատություն

ԻՐ ԳՈՐԾԻ ՆՎԻՐՅԱԼԸ

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն»

հրատարակչության տպարանի տնօրեն Վլադիմիր Զիվանի Ստեփանյանի ծննդյան 70-ամյակի առթիվ

Վ. Ստեփանյանը ծնվել է 1951 թ. Սյունիքի մարզի Շինուհայր գյուղում։ 1968 թ. ավարտել է Բաքվի N163 միջնակարգ դպրոցը, այնուհետև՝ Ադրբեջանի պետական մանկավարժական ինստիտուտը, Ս. Մ. Կիրովի անվան պետական համալսարանի ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետը, այնուհետև՝ ԽՍՀՄ Կենտկոմին առընթեր կուսակցական բարձրագույն դպրոցը։ 1970-72 թթ. ծառայել է ԽՍՀՄ զինված ուժերում՝ զորացրվել է սպայի կոչումով։

Աշխատանքային գործունեությունը սկսել է Բաքվի հանրապետական «Կոմունիստ» (հայերեն) թերթի խմբագրությունում, եղել է թղթակից, պատասխանատու քարտուղարի տեղակալ, քարտուղար։

Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի նախագահության միջնորդությամբ և Երևանի քաղաքի գործկոմի 1989 թ. որոշմամբ, որպես բարձրակարգ մասնագետ, հրավիրվել է ՀՀ ԳԱ «Գիտություն» հրատարակչություն և աշխատել որպես խմբագիր։ Խմբագրել է մի շարք գրական ստեղծագործություններ և գիտական աշխատություններ, ակտիվ մասնակցություն է ունեցել հրատարակչական աշխատանքին։

1992 թ. ՀՀ ԳԱԱ նախագահության որոշմամբ մշակակալ է ակադեմիայի տպարանի տնօրեն, որտեղ և աշխատում է ցայսօր։ Սիրելով հրատարակչական տպագրական գործը, մվիրվել է գրականության, ակադեմիական հանդեսների, գիտական աշխատությունների լույս ընծայմանը՝ հմտություններն ի սպաս դնելով տպարանի նպատակալաց և արդյունավետ գործունեությանը։ Հեղինակ է բազմաթիվ հոդվածների։ Իր հեղինակած «Գորիս» և «Հայաստան» գրքերը լույս են տեսել հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն և պարսկերեն լեզուներով։

2006 թ. հայրենի եզերքի հանդեպ ցուցաբերած ստեղծագործական աշխատանքի համար արժանացել է Սյունիքի մարզի Գորիսի պատվավոր քաղաքացու կոչման։ 2013 թ. Վլադիմիր Ստեփանյանը գրահրատարակչական ոլորտում ունեցած նշանակալի ավանդի համար, ինչպես նաև հայ գրատպության 500-ամյակի կապակցությամբ պարգևատրվել է ՀՀ մշակույթի նախարարության պատվոգրով և Գրիգոր Նարեկացու հուշամեդալով, արժանացել է ՀՀ ԳԱԱ նախագահության «Գովեստագրի» և «Պատվոգրի»։

Ջերմորեն շնորհավորում ենք հորելյարին, մաղթում նրան երկար տարիների կյանք, քաջառողջություն, հաջողություններ։

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն»

հրատարակչություն

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» թերթի խմբագրություն

ԱԶԳԱՅԻՆ-ՊԵՏԱԿԱՆ ԵՎ ԿՐԹԱԿԱՆ ՎԱՍՏԱԿԱՆՔԱՏ ԳՈՐԾԻՉ ՀԱԿՈՐ ՏԵՐ-ՀԱԿՈԲՅԱՆ (Ծննդյան 140-ամյակի առթիվ)

Սկրտչյան, Անրի Թրուայա (Լևոն Թորոսյան) և այլն)։

Գողթան աշխարհի անվանի գավակներից է մաև հասարակական-քաղաքական, պետական գործիչ, բազմալաստակ մանկավարժ, հրապարակագիր, պատմաբան ու բանասեր Հակոբ Գաբրիելի Տեր-Հակոբյանը։ Մերօրյա լայն հանրությանը քիչ հայտնի ազգային այս գործիչը ծնվել է Գողթան գավառի Վերին Ազա գյուղում 1881 թվականին։ Հայրը մահացել է երիտասարդ տարիքում, ընտանիքի հոգսը մնացել է մոր ու ավագ եղբոր վրա։ Սկզբնական կրթությունը ստացել է տեղի ծխական դպրոցում, որն ավարտելուց հետո՝ 1894-ին, քահանա եղբոր շնորհիվ ընդունվել է Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարան, սովորել դպրոցական, ապա՝ լսարանական բաժիններում։ «Իրեն աշակերտակից» Սիմոն Վրացյանի վկայությամբ՝ մա «Ջանասեր, հանդարտ, կարգապահ, շատ կարդացող ու լավ պարագլղ աշակերտ էր ճեմարանում, Կոմիտասի սիրելիներից, ծայնեղ երգիչ ու հմուտ դասապետ»։ Ուսանող ժամանակ մշակակվել է ճեմարանի մատենադարանապետ (Ս. Վրացյանը եղել է նրա օգնականը)։ Այդ պաշտոնը նրան տվել է ինքնազարգացման մեծ հնարավորություն, քանի որ մատենադարանն ուներ շուրջ քառասուն հազար գիրք և մամուլի հարուստ հավաքածու։

Հ. Տեր-Հակոբյանը 1904 թ. ավարտելով ճեմարանը՝ կիսասարկավագի աստիճանով, նվիրվել է մանկավարժական գործունեության։ 1905-1912 թթ. եղել է Ալեքսանդրապոլի ծխական դպրոցների ուսուցիչ, ապա՝ տնօրեն։ Լինելով Երևանի Հ. Յ. Դաշնակցության Կենտրոնական կոմիտեի անդամ՝ հասարակական և կուսակցական լայն գործունեություն է ծավալել։ Ալեքսանդրապոլում 1907-1911 թթ. եղել է շրջանի կուսակցական պաշտոնաթերթ «Ժայռ» շաբաթաթերթի խմբագիրներից։ 1912 թ. տեղափոխվել է Նախիջևան, ապա՝ Պարսկաստան. ուսուցիչ է եղել Վերին Ագուլիսում և Սալմաստ գավառի գյուղերում։ Առաջին աշխարհամարտի տարիներին՝ 1914-1917 թթ., Հ. Տեր-Հակոբյանը Սալմաստում զբաղվել է մաև պատերազմի աղետյալների օգնության գործով, ապա տեղափոխվել Ալեքսանդրապոլ։ 1917 թ.

էր, պարենավորման գործերի բաժնի վարիչը։ Ապստամբության պարտությունից հետո անցել է Ջանգեզուր։

1921 թ. մայիսի 31-ին Լեռնահայաստանի ու Հայաստանի կառավարությունները միանալով՝ կազմել են մոր կառավարություն, Հանրապետական Հայաստանի կառավարություն անունով՝ Ս. Վրացյանի նախագահությամբ. դրա կազմի մեջ է մտել մաև Հ. Տեր-Հակոբյանը։ Ջանգեզուրի անկումից հետո այս կառավարությունը տարագրվել է Թավրիզ։ Որպես տարագիր կառավարության ներկայացուցիչներից մեկը՝ մա այստեղ ազգային-հասարակական մեծածավալ աշխատանք է կատարել. կազմակերպել է տարագիրների կեցությունը և ապահովել նրանց պահպանությունը՝ նպաստներով կամ այլ օժանդակությամբ։ 1921-1923 թթ. Թավրիզում եղել է Հայաստանի կառավարության վերջին ներկայացուցիչներից մեկը։

1923 թվականից Հ. Տեր-Հակոբյանը դարձյալ նվիրվել է ուսուցչական գործին՝ որպես ուսուցիչ, տնօրեն պաշտոնավարել Նոր Ջուղայի և Աբադանի դպրոցներում։ Առանձնապես նշանակալից է նրա գործունեությունը Նոր Ջուղայում, որտեղ եղել է Ս. Ամենափրկյան վանքին կից գործող Ազ-

նը։ Նրա գործերից շատերն անտիպ են, ծեռագիր վիճակում, ինչպես՝ «Հայ ազատագրական շարժումը (1548-1828)», «Հայկական տպագրության պատմության մեկ փառավոր էջը», «Սայաթ-Նովա, իր կյանքը և գրականությունը», «Շտեմարան Կալկաթայի (1821-1823)» աշխատությունները, որոնք պահվում են Բեյրութի Համազգայինի մատենադարանում։

Վերը նշվեց, որ Իրազեկը բազմաբնույթ հոդվածներով հանդես է եկել ժամանակի պարբերականներում։ Դրանց շարքում առանձնակի տեղ են գրավում հայրենի գավառի՝ 1917-1920 թթ. պատմական անցքերին վերաբերող նյութերը։ Այդ շարքից առանձնացրել ու ստորև հրապարակում ենք «Գողթանի կարևորությունը մեր պետության համար» վերնագրով՝ գիտաճանաչողական ու արդիական հնչեղություն ունեցող, բովանդակալից և ուշագրավ հոդվածաշարը (տպագրվել է «Հառաջ» թերթում 1920 թ. հունվարի 24, 28, 30-ին և փետրվարի 4-ին)։

Անուշավան ԶԱՔԱՐՅԱՆ

«Պատմաբանասիրական հանդեսի» գլխավոր խմբագիր, բանասիրական գիտությունների դոկտոր

ԳՈՐԾԱՆԻ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԵՐ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Ինչպես գիտեք, պատմական Գողթան գավառի կենտրոնական մասը, հարավից դեպի հյուսիս ձգված ամբողջ լայնությամբ, ռուսական տիրապետության օրով, կազմում էր Նախիջևանի գավառի Օրդուբադի գավառակը կամ մասի պրիստավությունը։ Նա այդ ժամանակ բաղկացած էր ընդամենը 5 գյուղական հասարակայնություններից. - Վերին-Ազայի, Բիլավի, Թևիի, Վանանդի և Վերին Ագուլիսի - որոնցից յուրաքանչյուրը տարածվում էր համանուն գետակի հովտում։

Գավառակի վարչական և դատական կենտրոնն էր Օրդուբադ քաղաքը, որը սակայն իր արվարժան Հանդամիջով միասին, կազմում էր մի առանձին վարչական միավոր և վերոհիշյալ գյուղական հասարակություններից և ոչ մեկի մեջ չէր մտնում։ Նա իբրև քաղաք ուներ իր կրճատված քաղաքային ինքնավարությունը և առանձին քաղաքացիական վարչությունը։

Բայց պատերազմի ընթացքում, մանավանդ այսպես կոչված տաճիկ-հայկական պատերազմի շրջանում, քաղաքական բազմաթիվ ու բազմապիսի պատահարների ենթարկվեց այդ դժբախտ գավառամասը և շատ յուրահատուկ վիճակ ունեցավ։

(Շարունակելի)

Վահագն Գուրգադյանը Նոբելյան մրցանակակրի դասախոսության առանցքում

2020 թ. ֆիզիկայի Նոբելյան մրցանակ է շնորհվել Սըր Ռոջեր Պենրոուզին (Օքսֆորդ), որը դեկտեմբերի 8-ին կարդաց Նոբելյան դասախոսությունը «Սև խոռոչներ, կոսմոլոգիա և տարածաժամանակային սինգուլարություններ»:

Նոբելյան ելույթները, որոնց հետաքրքրությամբ սպասում են աշխարհի մասնագետները, մտնում են գիտության պատմության մեջ, քանի որ մրցանակակիրը ներկայացնում է տվյալ բնագավառի անցյալի և ապագայի իր տեսակետները:

Պենրոուզի ելույթում, որ վերաբերում էր բնագավառի մեկտարյա ընթացքին, հիշատակված փոքրաթիվ գիտնականների թվում է Կոսմոլոգիայի և աստղաֆիզիկայի կենտրոնի ղեկավար, պրոֆեսոր Վահագն Գուրգադյանը:

Սա առաջին հայ գիտնականի հիշատակումն է Նոբելյան ելույթներում՝ դրանց ավելի քան մեկդարյա պատմության մեջ:

Ալիխանյանի անվան ազգային գիտական լաբորատորիայի կայքից

ՄԱՌԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԱՆՀԱՅՏ ԷԶԵՐԻՑ

«ՆՇԱՐԸ» ԿՊԱՏՈՒԻ ԵՎ...

Այն մասին, թե այդ գնացքը ինչպիսի սարսափ էր պատճառում Արևմուտքի երկրների զինված ուժերին՝ Ռուսաստանի ռազմաարդյունաբերական համալիրում մինչև այսօր լեզներ են պատմում:

Ապրանքամարդատար այդ գնացքը իր տեսքով բացարձակապես չէր տարբերվում հազարավոր իր նմաններից՝ գրեթե մեկ կիլոմետր ձգվող շարժակազմ՝ ապրանքատար փակ և մի քանի մարդատար վագոններով: Սակայն այդ սովորական գնացքի ներսում բողբոջված էր գերզաղտնի հրթիռային զորամաս, որն իր զինանոցում ունեցած երեք հրթիռներով ընդունակ էր աշխարհի ցանկացած անկյունում և ցանկացած նշանակետ խոցել մի քանի տասնյակ մետր ճշգրտությամբ: Արևմուտքում SS-24 տիպի ռուսական այդ հրթիռներն անվանում էին Scalp-Նշտար:

70-ական թվականներին խորհրդային հետախուզությունը ձեռք բերեց Ամերի-

կայում անընդհատ շարժվող գնացքի վրա միջնադարյանաբային հրթիռներ տեղադրելու Պենտագոնի ծրագիրը: Երկրի ղեկավարության համար դա խոնավա-հարույց նորություն էր: Երկրով մեկ անընդհատ տեղաշարժվող գնացքին գործնականում անհնար էր հետևել, որոշել գտնվելու վայրը և հրթիռահարել: Այլ խոսքով, Միացյալ Նահանգներում ստեղծվում էր ստրատեգիական նոր համակարգ, որի դիմաց ԽՍՀՄ-ը հակաթույն չուներ:

- Դե որ չենք կարող գտնել վնասագերծել, ուրեմն պետք է ստեղծել նմանատիպ մի բան,- որոշեցրն ԽՍՀՄ Կենտրոնում:

Խորհրդային գիտնականներից պահանջվեց ընդամենը 3 տարի, որպեսզի զինվորականներին ներկայացնեն իրենց նախագիծը: Հենց այդ ժամանակ էլ պարզվեց, որ ամերիկացիները նման բան չեն ստեղծել: Ամերիկացիները պարզապես թյուրիմացության մեջ էին գցել ռուսներին, այսինքն՝ խաբել:

Խորհրդային կոմստրուկտորները մտադրվեցին գնացքի համար օգտագործել SS-24 հրթիռը, իսկ հանքահոր-խողովակի համար կիրառել հավաքվող-ծալվող բաժակի սկզբունքը (կարծում ենք բոլորն էլ երբևէ տեսել կամ օգտագործել են այդ բաժակները, որոնք շատ հարմար են ճանապարհի գնալու ժամանակ): Ծալ-ծալ հավաքված այդ խողովակը ուզածը պահին կարող էր բացվել այնքան, որ նրա մեջ տեղավորվեր հսկա հրթիռը:

«Նշտարը» կշռում էր 100 տոննա: Դա միջնադարյանաբային հրթիռ էր 11.000 կիլոմետր գործողության շառավղով և աշխատում էր պինդ վառելիքով: «Նշտարը» ուներ կեսմեգատոննաոց միջուկային 10

ռումբ, որոնցից ամեն մեկը ուներ նշանառության իր անհատական համակարգը, որը կարող էր շրջանցել-հաղթահարել հակահրթիռային պաշտպանության ցանկացած պատնեշ:

Հրթիռի հարվածի ճշգրտության համար Արևմուտքում այն կոչեցին «Նշտար», որովհետև խորհրդային հրթիռը նախատեսված էր վիրաբույժի նշտարի նման պատռել-բացել թշնամու լավ պաշտպանված օբյեկտները՝ ստորերկրյա ապաստարաններ, հրամանատարական հանգույցներ, հրթիռային համակարգերի ստորերկրյա հորեր: Ձուր չէր, որ արտասահմանում այդքան վախենում էին «Նշտարից»: Նրա 10 միջուկազվիկներից յուրաքանչյուրը կարող էր հասցնել այնպիսի ուժգնության հարված, որը տասնյակ անգամներ գերազանցում էր Հիբոսիմայի վրա նետված ռումբին: Ըստ որում, հրթիռի արձակումը կարող էր իրականացվել գնացքի երթուղու ցանկացած կետից: Միջուկային բալիստիկ հրթիռներով զինված գերզաղտնի գնացքը ակոսում էր անձայնաժիռ երկրի տարածքը և օրը 1000 կիլոմետրով փոխում էր հարվածի իր դիրքը՝ սարսափ պատճառելով հավանական թշնամուն:

Բանն այն է, որ եթե անգամ լրտես-արբանյակները կարողանում էին արձանագրել գնացքի շարժումը որևէ ուղղությամբ, ապա տառաջհորեն մի քանի րոպե հետո գնացքը հայտնվում էր տեսանելիությունից դուրս: Եվ, որպեսզի գնացքը միշտ գտնվեր հավանական հակառակորդի տեսադաշտում, պետք էր տիեզերքում ունենալ առնվազն 300 լրտեսական արբանյակ: Այն ժամանակներում նման շռայլություն իրեն չէր կարող թույլ տալ ոչ մի երկիր: Այսինքն, եթե իրավացի լինենք, հիմա էլ չի կարող:

ՀԵՏԱԲՐԲԻՐ ՓԱՍՏԵՐ

Ինչո՞ւ ձեր աչքերը չեն մրսում, այնինչ դուք ցրտահարվում եք

Դա նրանից է, որ աչքերը չունեն ջերմաստիճանի ընկալիչներ, և բացի դրանից աչքերի մեծ մասը տեղակայված է գլխուղեղի ներսում, ուստի այնտեղ կատարվող արյունաշրջանառությունը նպաստում է դրանց տաքացմանը:

Ինչո՞ւ քաղաքում ապրող աղավկները չեն նստում ծառերին:

Քաղաքի աղավկները սովոր են ասֆալտներին և սալահատակներին, ապրելով մի միջավայրում, որտեղ չկան ծառեր նրանք չեն ժառանգել իրենց մախիններից այս հատկանիշը, թեպետ բնությունը նրանց այնպես է ստեղծել, որ նրանց տոտիկների կառուցվածքը թույլ է տալիս նրանց մատել ծառերի ճյուղերին: Սակայն նրանք սովոր չեն այլ պայմաններին:

Ինչո՞ւ չի ստացվում տարբերել փոշու իսկական գույնը, սև թե՞ սպիտակ:

Սա կախված է, թե ինչ ֆոնի վրա եք տեսնում այն, եթե այն նայենք սև ֆոնի վրա, ապա այն սպիտակ է, իսկ սպիտակ ֆոնի վրա՝ սև:

Ինչո՞ւ է թվում թե ԵՆՈՏԵՐԸ լվանում են իրենց ուտելիքը:

Նրանք իրենց սնունդը որսում են ջրից, և իրենց վարպետությունը ջրից որսալու թույլ է տալիս ոչ մի թիրախ բաց չթողնելու, և ամեն մի պայմանում էլ նրանք փնտրում են ջուր, որտեղ ավելի վատահ կիսանեն իրենց նպատակին:

Ինչո՞ւ են թռչունները V դասավորությամբ թռչում:

Առաջին տեսակետն այն է, որ այս կերպ նրանք ենթադրաբար են խնայում: Նրանց առաջնորդն օդանցքեր բացելով առաջ է շարժվում, իսկ նրա հետևից թռչողները կարողանում են որսալ ճեղքված օդի ալիքներն ու ավելի հեշտությամբ թռչել, և այս դասավորվածությամբ բոլորի կողմից հեշտ տեսանելի է նրանց առաջնորդը:

Ինչո՞ւ ենք մենք հորանջում, երբ հոգնում ենք:

Երբ մենք հոգնած ենք կամ քնած, մեր շնչառությունը սկսում է դանդաղանալ, այսինքն մեր օրգանիզմը քիչ

քանակությամբ թթվածին է ստանում, իսկ հորանջելով միանգամից մեր թոքերը շատ թթվածին են ստանում, որտեղից էլ փոխանցվում են արյան մեջ: Եվ այդ ծավելու հետևանքով կրծքավանդակի մկանների լարումից սկսում է արագանալ մեր սրտի բաբախյունը, որի հետևանքով մեր օրգանիզմը լիցքավորվում է լրացուցիչ էներգիայով:

Ինչո՞ւ է առվակը կարկաչում:

Առու՞ն: Ինչի՞ մասին է խոսքը: Ախ առուն... գիտեք թե ինչպես են առաջանում այդ ձայները, երբ օդային պղպաղակներն ընկնում են հոսքի տակ և ուժեղ բախումից պայթում են, այ հենց այդ պայթյուններն է, որ ստեղծում են այդ ձայները, առվի կարկաչյունը:

Ինչպե՞ս եք ստանում ծովային հիվանդություն

Դա տեղի է ունենում, քանի որ ուղեղը հակամարտության մեջ է մտնում մարմնի տարբեր մասերից եկող ինֆորմացիայի հետ, օրինակ, եթե գտնվում եք ծովում նավի վրա, ձեր ներքին լսողությունը ձեզ զգացնել է տալիս ալիքների շարժումը, բայց միևնույն պահին ձեր աչքերը չեն տեսնում այս երևույթը, ուստի այստեղ մարդ փորձում է համատեղել երկու անհամատեղելի, որի արդյունքում նա կորցնում է ինքն իրեն: Սրանից կարող է սրտխառնոց և գլխապտույտ առաջանալ, նույնիսկ գիտակցության կորուստ ունենալ:

Ինչո՞ւ են ժամացույցի սլաքները շրջանաձև շարժվում:

Դեռ շատ վաղուց, երբ դեռ չկային այսօրվա հարմարավետ ժամացույցները, և թեկուզ մեխանիկականները, մարդիկ օրվա ժամն իմանում էին արևի միջոցով: Այսպիսով այս ուղղության հարցում մարդ հիմնվել է Արեգակի սկզբունքին:

Ինչո՞ւ արյան անալիզ վերցնում են հենց մատանի մատից:

ճկույթին ու բութ մատը սերտորեն կապված են դատակի հետ, սրանք բացառվում են,

խորհուրդ է տրվում այս երկու մատներից բացի մնացածից արյուն վերցնել: Եվ, քանի որ մատանի մատը համարվում է ամենաքիչ զգայունը, և հետո մենք շատ հազվադեպ ենք այն օգտագործում, ուրեմն այն հնարավորություն կունենա ավելի շուտ ապաքինվելու:

ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հայագիտական ուսումնասիրությունները ֆինանսավորող համահայկական հիմնադրամը 2021 թ. հայտարարում է հայագիտական ուսումնասիրությունների նախագծերի մրցույթ, որոնք պետք է նպատակաուղղված լինեն հայագիտության ոլորտում առկա հրատապ խնդիրների լուծմանը:

Առաջարկվում է առավել ուշադրություն դարձնել հայագիտության հետևյալ ուղղություններին.

1. Հայկական պետականության զարգացման և ամրապնդման գերակայությունները աշխարհաքաղաքական մոտ իրողությունների պայմաններում
2. Արցախի հայ բնակչության ինքնորոշման իրավունքի պատմական և իրավական հիմքերը
3. Հայ հոգևոր և նյութական մշակույթի պահպանության և զարգացման արդի խնդիրները

Ֆինանսավորման ներկայացված ծրագրերին հատկացվում է 1 տարի ժամկետ:

Ներկայացվող ծրագրերում պետք է առանձնացվեն փուլեր՝ նշելով դրանց իրականացման ժամկետներն ու առաջադրանքները, ֆինանսավորման ծավալները՝ համապատասխան հաշվարկներով ու հիմնավորումներով:

Նախագիծը կարող են իրականացնել ինչպես մեկ գիտական խումբ՝ իր ղեկավարով և աշխատակիցներով, այնպես էլ անհատ գիտնականներ:

Մրցութային հանձնաժողովը աշխատանքները կսկսի հայտարարությունը տպագրելուց մեկ ամիս անց:

Մանրամասն տեղեկությունների համար դիմել՝ ք. Երևան, Բաղրամյան 24, 40 սենյակ, հեռախոս. 52 13 62

**ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՈՂ ՀԱՄԱՀԱՅԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ**

Գիտություն

**Գլխավոր խմբագիր՝
Ա. ՏԵՐ-ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ**

**Երևան-19, Մարշալ Բաղրամյան 24բ,
հեռ. 56-80-14, 077 31 63 76**

**Դասիչ՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448:
Ստորագրված է տպագրության՝ 23.02.2021 թ.:
"ГИТУЙОН" ("Найка") газета НАН РА**